

T.C.
BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BANKACILIK VE FİNANS ANABİLİM DALI
BANKACILIK VE FİNANS TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE’DE MEVDUAT SİGORTASI UYGULAMASI VE DİĞER
DEĞİŞKENLERİN BANKALARIN RİSK ALIM DAVRANIŞLARINA
ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
ASLI KUŞOĞLU

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ONUR SUNAL

ANKARA
2022

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: 30 / 06 / 2022

Öğrencinin Adı, Soyadı: Aslı KUŞOĞLU

Öğrencinin Numarası: 21920120

Anabilim Dalı: Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı

Programı: Bankacılık ve Finans Tezli Yüksek Lisans Programı

Danışmanın Unvanı/Adı, Soyadı: Prof. Dr. Onur SUNAL

Tez Başlığı: Türkiye’de Mevduat Sigortası Uygulaması ve Diğer Değişkenlerin Bankaların Risk Alım Davranışlarına Etkileri

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans/Doktora tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam 63 sayfalık kısmına ilişkin, 30 / 06 / 2022 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %14’tür. Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar hariç
3. Beş (5) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

“Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esaslarını” inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası:

Tarih: 30 / 06 / 2022

Öğrenci Danışmanı Unvan, Ad, Soyad, İmza:

Prof. Dr. Onur SUNAL

ÖZET

Aslı KUŞOĞLU, Türkiye’de Mevduat Sigortası Uygulaması Ve Diğer Değişkenlerin Bankaların Risk Alım Davranışlarına Etkisi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Yüksek Lisans Programı, 2022

1930 yılında yaşanan büyük krizin bankacılık sistemleri üzerine etkisine tepki olarak mevduat sigortası düzenlemesi getirilmiştir. Bankalar risk alıp başarısız olduğunda veya yaşanabilecek ekonomik buhranda bir çok banka müşterisinin ve diğer finansal kurumların bankanın ödeme gücüyle ilgili endişeye kapılması kaçınılmazdır. Bu endişe ortamında mevduat sahipleri toplu olarak bankadaki parasını hızlı bir şekilde geri çeker ve bu ‘bankaya hücum’ olarak adlandırılır. Mevduat sigortalarına ilişkin uygulamaların varlığı bankacılık sektörünün, mükellefiyetini yerine getirememesi riskini önler, böylelikle bu sektöre olan güvenin devam etmesinde önemli rol oynar. Mevduat sigortası uygulaması mevduat sahiplerini korumayı hedefleyen bir sistem olmasının yanında bankaların aşırı ve gereksiz risk alımına katkısı vardır. Mevduat sigortası sisteminin hem bankalar hem de mevduat sahipleri için çeşitli avantajları vardır. Bununla birlikte akademik tartışmalar, mevduat sigortası sisteminin bir ahlaki tehlike kaynağı olup olmadığına yoğunlaşmışlardır. Bu durum mevduat sahiplerinin bankaları gözlemlene yönündeki cesaretlerini azaltır, diğer taraftan bankalar mevduatların sigorta sistemi tarafından korunduğunu bilir ve bu hal bankaları aşırı risk almaya teşvik eder. Bu çalışmanın amacı mevduat sigortası uygulamalarının muhtemel bir ahlaki tehlike sorununa dönüşme ihtimalini bankaların risk alma davranışları üzerinden açıklamaktır.

Anahtar Kelimeler: Mevduat Sigortası, Bankaya Hücum, Ahlaki Tehlike Problemi, Banka Riski, Kredi Riski,

ABSTRACT

Ash KÜŞOĞLU, Impacts of Deposit Insurance and Other Variables On Bank Risk Taking Incentives, Başkent University Institute of Social Sciences, Postgraduate Program, 2022

The schemes of deposit insurance were initiated in 1930 in reaction to the influence of the Great Depression on banking systems. It is inevitable that many bank customers and financial institutions will be worried about the bank's solvency when banks fail by taking risks or in an economic depression. In this environment of anxiety depositors impetuously withdraw their deposits and this is called 'bank run'. The existence of deposit insurance practices prevents the banking sector from the risk of failing to meet its obligations and thus plays an important role in maintaining the safety of this sector. Besides the deposit insurance system protecting depositors, it has contributed to taking the excessive and unnecessary risk of banks. The system of deposit insurance has several advantages for both banks and depositors. Academic discussions widely concentrate on whether the system of deposit insurance is an origin of moral hazard or not. This reduces the courage of depositors to monitor banks, on the other hand, banks know that their deposits are protected by the insurance system and this encourages banks to take excessive risks. The aim of this study is to explain the possibility of deposit insurance implementations turning into a possible moral hazard problem through the risk taking behavior of banks.

Key Words: Deposit Insurance, Bank Run, Moral Hazard Problem, Bank Risk, Credit Risk,

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
TABLolar LİSTESİ	v
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	vi
1. GİRİŞ	1
2. MEVDUAT SİGORTACILIĞI.....	3
2.1. Mevduat Sigortasına Genel Bakış	3
2.2. Mevduat Sigortası Uygulamasının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	5
2.3. Mevduat Sigortası Uygulamasının Gerekliliği.....	6
2.4. Mevduat Sigortası Türleri	9
2.4.1. Örtülü mevduat sigortası	9
2.4.2. Açık mevduat sigortası.....	10
2.5. Mevduat Sigorta Sisteminin Finansmanı	12
2.6. Türkiye’de Mevduat Sigortası Uygulaması	14
2.6.1. Sistemik risk ve koruma mekanizmasının gereksinimi	14
2.6.2. Sistemik riskin görevi ve anlamı	18
2.6.3. Bankacılık sektöründeki sistemik krizler	27
2.6.4. Finansal krizleri ifade eden modeller	29
2.6.5. Kriz döneminde mevduat sigortacılığı	32
2.6.5.1. Kısmi (miktarı belirli) mevduat sigortası	35
2.6.5.2. Tam kapsamlı mevduat sigortası.....	35
2.6.6. Prim uygulaması.....	36
2.6.6.1. Sabit prim uygulaması.....	36
2.6.6.2. Riske göre prim uygulaması.....	37
2.6.7. Mevduat sigorta sisteminin değerlendirilmesi	38
2.6.7.1. Mevduat sigortasının ahlaki tehlike problemi.....	38
2.6.7.2. Bankanın batmayacak kadar büyük olması	39

2.6.8. Türkiye’de yaşanan finansal krizler ve mevduat sigortacılığı.....	40
2.6.8.1. 1994 krizi.....	40
2.6.8.2. Kasım 2000 krizi	42
2.6.8.3. Şubat 2001 krizi ve yeni program	44
3. BANKA RİSKİ VE SİSTEMİK RİSK	46
3.1. Bankacılık Sektöründe Karşılaşılan Riskler.....	46
3.1.1. Kredi riski.....	46
3.1.2. Piyasa riski	47
3.1.2.1. Likidite riski	47
3.1.2.2. Kur riski.....	48
3.1.2.3. Faiz oranı riski.....	48
3.1.3. Operasyonel risk.....	50
4. LİTERATÜR.....	52
5. VERİ SETİ VE YÖNTEM.....	56
5.1. Seçilen Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler	56
5.2. Değişkenlerin Tanımlanması (Hesaplanması).....	57
5.3. Veri Seti ve Kaynağı	57
5.4. Betimleyici İstatistikler	58
5.5. Belirlenen Model.....	58
5.6. Statik Panel Veri Analiz Yöntemi	59
5.6.1. Sabit etkiler modeli	59
5.6.2. Rastsal etkiler modeli	59
5.7. Birim Etki Testi ve Etkini Türü.....	60
5.8. Regresyon Analizi ve Bulgular	61
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	63
KAYNAKLAR.....	64

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 5.1. Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Tablosu	58
Tablo 5.2. Breusch Pagan LM Testi Tablosu	60
Tablo 5.3. Hausman Testi Tablosu	61
Tablo 5.4. Panel Regresyon Analizi Tablosu	61

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BCBS: Basel Bankacılık Denetim Komitesi

BDDK: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Komitesi

ECB: Avrupa Merkez Bankası

FDIC: Federal Mevduat Sigorta Sistemi

IFC: Uluslararası Finans Kuruluşu

IMF: Uluslararası Para Fonu

KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsü

TCMB: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

TMSF: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

1.GİRİŞ

Bankacılık sektörünün uzun vadeli yatırımları finanse etme özelliği vardır. Bankalar vade dönüşümü yapar böylelikle elde ettikleri kısa fonları daha uzun vadeli fonlara dönüştürürler. Dahası ölçek dönüşümü yapar küçük ölçekli birikimleri büyük ölçekli kredilere dönüştürür. Bireyler ve kuruluşlar bankada bir vadeli hesap açtırır ve bu hesaba belirli süreliğine para yatırarak faiz getirisi elde etmeyi amaçlarlar. Ekonomik sistemde para ve kredi politikasının kayda değer unsurlarından biri olan bankalar, finansman kapasitesi olan kişi ve kuruluşlardan, finansman açığı olan kişi ve kuruluşlara kaynak aktarımı görevini uygularken karı en üst düzeye çıkarmayı amaçlar. Yaptıkları tasarruflar için gelir elde etmeyi hedefleyen mevduat sahiplerini (müşterileri) veya fon sağlayanlar ile yatırımları için kaynak bulmayı hedefleyen girişim sahiplerini bir araya getirir. Başka bir ifadeyle fon talep edenleri bir araya getirir. Benzer şekilde bankaların ana görevi, ekonomide fon fazlasına sahip olan kurumlar ve kişiler ile fon gereksinimi olan kurumlar ve kişiler arasında köprü oluşturmaktır. Bankacılık sektöründe toplanan fonların vadesinin kısa olması bunun aksine kullandırılan kredilerin vadesinin uzun olması vade uyumsuzluğu ile sonuçlanır. Bu ana problem bankacılık sektörünün var olmasının nedenidir çünkü bankalar, para yatıran mevduat sahipleri ile kredi talep edenleri vade uyumsuzluğu bulunan bir piyasada bir araya getirir. Bankaların bu özelliği hem bankanın kendisini hem de piyasayı çeşitli risklere karşı savunmasız bırakır. Bankaların maruz kalacağı riskler kredi riskidir, piyasa riskidir ve içerisinde faiz riski, likidite riski, kur riskini barındırır, diğer bir risk çeşidi olan operasyonel risk de vardır. Bankacılık sektörünün bu riskleri alıp başarısız olmasına bağlı olarak bankacılık sistemine yönelik tehlikelerden biri, önemli miktarda mevduatın hızlı bir şekilde geri çekilmesidir ve bu ‘bankaya hücum’ olarak bilinir. Diğer bir deyişle ‘bankaya hücum’ birçok banka müşterisinin ve diğer finansal kurumların, bankanın ödeme gücü ile ilgili endişeleri nedeniyle mevduatlarını aynı zamanda çektiğinde gerçekleşir. Diamond & Dybvig (1983)’e göre bankaya hücum dönemlerinde, mevduat sahipleri bankanın başarısız olacağını öngörerek mevduatlarını aceleyle geri çeker. Bu hızlı çekilmenin ardından kayıp ve başarısızlık olduğunda bankalar muhtemelen varlıklarını tasfiye etmeye mecbur kalmaktadırlar.

Bankalar bu riskleri alıp başarısız olabilmektedirler. Görünürde ‘Banka riski’ sadece bir banka ile ilişkili olarak açıklanabilir ancak münferiden tek bir bankayı etkilemiş gibi görünen olumsuzluklar diğer bankaları da etkilemek suretiyle sistemik bir hal alabilir ve diğer bankalara da yayılabilir.

Bunun ilk etkisi olarak sektörel bir krize dönüşmesi, hemen akabinde de ekonomik krize neden olması söz konusu olmaktadır. Bankaların karşılıklı borç alma ve borç verme ilişkileri dikkate alındığında bankacılıkta bulaşma riski dile getirilebilir. Bu sebeple tek bir bankada meydana gelecek bireysel problemin ilk öncelikle çözüme kavuşturulması büyük öneme sahiptir.

Birçok banka başarısızlığında ödeme sistemi etkinliğini yitirebilir ve piyasa aksaklıkları ortaya çıkabilir (Diamond & Dybvig, 1983). Bu bankaların güvenliğini ve sağlığını sürdürmek için, belirli düzenleyici sistemlerin uygulanması gereğini doğurur. Mevduat sigortası sisteminin amacı ‘bankaya hücumu’ durdurarak bankacılık sektörünün istikrarını temin etmektir.

Bu çalışmanın amacı, mevduat sigortası uygulamalarının muhtemel bir ahlaki tehlike sorununa dönüşme ihtimalini bankaların risk alma davranışları üzerinden açıklamaktır. Mevduat sigortası sisteminin hem bankalar hem de mevduat sahipleri için çeşitli avantajları vardır. Bununla birlikte akademik tartışmalar, mevduat sigortası sisteminin bir ahlaki tehlike kaynağı olup olmadığına yoğunlaşmışlardır. Bu durum mevduat sahiplerinin bankaları gözlemleme yönündeki cesaretlerini azaltır, diğer taraftan bankalar mevduatların sigorta sistemi tarafından korunduğunu bilir ve bu hal bankaları aşırı risk almaya teşvik eder (Wheelock & Wilson, 1995). Açık mevduat sigortası dikkatli bir şekilde uygulanmazsa bankalara gereksiz risk almaları için kötü (aksi) teşvikler verir ve banka krizlerini tetikleyebilir (McCoy, 2006).

2. MEVDUAT SİGORTACILIĞI

2.1. Mevduat Sigortasına Genel Bakış

Mevduat Arapça olan ‘vedia’ kelimesinden türetilmiştir. ‘Vedia’ kelimesi ‘emanet edilen şey’ manasına karşılık gelir. Bankacılık sektörüne bakıldığında zaman fon kaynağı kastedilmektedir. Bu durumda mudilerin bankalara emanet ettikleri mevduatların emniyetli bir biçimde güvence altına alınmasının gerekliliği ve önemi de belirtilmiştir. Bankaların pasifleri içinde mevduatın, mevduatların içerisinde de tasarruf mevduatının oldukça fazla bir ağırlığı vardır. Mevduat hanehalklarının yapmış olduğu tasarrufların sistemin dışına gitmesinin önüne geçer, bikrim sahiplerinin fon arzını artırarak, makro ekonomik istikrarın sağlanması için pozitif etkiler oluşmasına yol açar. Bu nedenle mevduatın bankacılık sektöründe olması çok önemlidir. Mevduat sigortası sistemi programı birçok ülkede düzenleyici bir araç olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda mevduat sigortası uygulaması mevduatın korunması kapsamında bugüne kadar oluşturulan en gelişmiş kurumlardır.

Ülkemizde bankacılık alanında yapılan ilk düzenlemeler 2243 sayılı mevduatı koruma kanunudur. Bu kanun ilk bankalar kanunu olarak bilinmektedir. Bu kanun ‘tasarruf mevduatını’ imtiyazlı alacak gibi değerlendirmek suretiyle korumayı hedeflemiştir. 28 ve 70 sayılı KHK ile önemli değişiklikler yapıldı. Bu değişikliklerle tasfiye sürecine giren bankanın aktiflerinin ilk olarak tasarruf mevduatı ve fondan alınan avansların ödenmesinde kullanılması esası getirildi. Fon adına Maliye Bakanlığı’nın bankanın iflasını talep edebilmesi hükmü getirildi. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) kuruldu ve yönetimi TCMB’ye verildi. 22 Temmuz 1983’te Tüzel kişiliği olan sigorta fonu bankacılık sektöründe istikrarın temin edilmesi, mevduat sahiplerinin sektöre olan güveninin çoğaltılması, bankalarının mali yapılarının kuvvetlendirilmesi, ihtiyaç duyulduğunda tekrardan yapılandırılması ve bankalardaki tasarruf mevduatını sigortalamak maksadıyla kurulmuştur. Türkiye’de mevduat sigortası sistemi Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) tarafından yürütülmektedir. Katılım bankaları ve mevduat bankaları aynı piyasa koşullarında faaliyet göstermekte ve mevduat sigortacılığı bakımından aynı mevzuata bağlı kalarak çalışmaktadırlar.

Mevduat sigortası finansal istikrarın bir bileşenidir. İlk olarak mevduat sigortası sistemine üye olan kuruluş iflas eder. Bu nedenle üye kuruluşlara yatırılan sigortalanan mevduat kaybolur. Mevduat sigortası sistemi mevduatın kaybolması durumunda mudilerin

korunması bakımından genel olarak birçok ülkede devlet destekli kuruluştur. ‘Bankaya hücum’ dönemlerinde mevduat sahiplerinin mevduatlarını kısmen ya da tamamen koruma altına alır.

Mevduat sigortası sistemi, mevduat sahipleri ve mevduat kabul eden bir banka ve tasarruf mevduatı sigorta fonu arasında faaliyet göstermektedir. Yaptırım gücü ülkenin mevzuatına dayanan hukuk kurallarına tabidir. Sigortayı yapan kurum bu işlem için belirli bir prim tahsil eder. Mevduat sigortasına ilişkin mevzuat çerçevesinde, banka mevduat sahiplerine karşı ödeme yükümlülüğünü yerine getirmezse sigortaya ilişkin kurum devreye girer. Diğer bir ifadeyle mevduat sigortası programı bankanın geri ödeme mükellefiyetini gerçekleştirememesi halinde, devletin mükellefiyetini belirten, kurallara bağlı bir sistem olarak tanımlanabilir.

Mevduat sigortası sistemi, finansal sistemin bir unsuru olarak bilinen bankalara güven açısından mühim bir uygulamadır. Mevduat sigorta sisteminin hem pozitif hem de negatif neticeleri vardır fakat yaşanan bankacılık krizleriyle beraber mevduat sigortası uygulamalarının değeri daha fazla büyümüştür.

Bankaların karşılaşılabileceği riskler için yeterli tedbirler alınmadığı takdirde bütün bankacılık sistemi ve finansal sistemler çok büyük sıkıntılara maruz kalırlar. Her ne kadar denetim ve gözetim sıkı bir şekilde olsa da bankalar ödeme zorluklarıyla karşı karşıya kaldığında mevduat sahipleri mevduat sigortası gibi mevduatları güvence altına alan kuruluşlara gereksinim içerisinde olurlar. Bu açıdan etkin bankacılık düzenlemesini ve denetlemesini kapsayan tam bir güvenlik ağının bütün ülkelerde kurulması ihtiyacı vardır.

Finansal sistemde iyi organize edilen güvenlik ağı finansal istikrarı yükseltir. Bankaların uzlaştırma faaliyetlerinin güvence altına alınmasında da ciddi bir görev üstelendiği görülmektedir. Uluslararası Mevduat Sigortası Birliğinin (IADI) amacı mevduat sigorta sistemini yerleştirmek ya da var olan sistemi değiştirmeyi isteyen ülkelere rehberlik etmek ve uluslararası seviyede kabul edilecek mevduat sigortacılığı ile ilgili ana prensipleri ifade etmektir. BASEL, Bankacılık Denetleme Komitesi (BCBS) ile beraber sürdürülen ortak çalışmalar sonucunda toplam 18 ilkeden meydana gelen Aktif Mevduat Sigortacılık Sistemleri için Ana İlkeler dokümanını düzenleyerek Haziran 2009’da yayınlamıştır. Finansal güvenlik ağının iyi organize edilebilmesi açısından, 79 üyeli Uluslararası Mevduat Sigortacıları Birliği (IADI) 2009 senesinde aktif mevduat sigortası programları için ana ilkeler yayınlanmış ve bu ilkeler zamanla ilerlemelere dayalı olarak 2014 yılında 16 maddeye azaltılmıştır. Uluslararası

Mevduat Sigortası Birliğine Türkiye’de üyedir. (IADI)’nin katılımcıları, üyelik ve diğer kategoriler katılmak üzere Mart 2019’dan bu yana 113 ülkeden oluşmaktadır.

2.2. Mevduat Sigorta Sisteminin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Mevduat sigortası düzenlemesi 1930 yılında yaşanan büyük krizin bankacılık sistemleri üzerindeki etkisine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Kareken & Wallace (1978) çalışmasında 1929 yılında banka başarısızlıklarının ciddi boyutta arttığı öne sürüldü. 1929’da yaşanan büyük buhranın doğal bir sonucu olarak 1932- 33 yıllarında banka başarısızlıkları daha da ciddi boyutlara ulaştı. Amerika Birleşik Devletleri sınırları içerisinde faaliyet gösteren ticari bankaların yükümlülüklerini garanti altına almak için devlet kurumu olan Federal Mevduat Sigorta Fonu kuruldu. Federal Mevduat Sigortası sisteminin uygulanmasıyla bankaların telaşa kapılmamasının işareti verildi (Friedman). Bu görünümde mevduat sigortasının getirilmesi parasal sistemimizde istikrarın sağlanması yönünde en önemli yapısal değişikliktir denildi (Kareken & Wallace, 1978).

1929 yılında dünyada yaşanan bu kriz, iktisatçılar arasında dünya tarihinin gelmiş geçmiş en mühim krizi olarak tanınır. 1929 krizi sebebiyle dünya borsaları ilerleyen süreçte değer kaybetmiştir, bankalarda iflaslar meydana gelmiş, tüketimde ve yatırımlarda süratli bir düşüş gözlemlenmiştir. 1929 krizinin önemli sebepleri olarak kısaca şunlar sayılabilir: gelir ve servet dağılımının giderek bozulmuş olması, şirketlerin mali yapıları arasındaki dengesizliğin ortaya çıkması, bankaların bilançolarının bozulması, cari işlem açıkları, deneyimsizlik ve dolaşım aracı olarak altın standardının benimsenmesidir. 1929’da ABD ‘de en yüksek bir servet yoğunlaşması meydana geldi ve bankacılık sistemindeki riskli krediler mühim bir seviyeye erişti. Servet yoğunlaşması ve riskli kredilerdeki yükselme, 1929’da dünyada hakim olan ekonomik durgunluğu büyük bir bunalıma çevirmiştir. Bankalarca verilen kredilerin geri dönmemesi bunun yanı sıra oluşan güvensizlik durumunda yoğun mevduat çekilişleri sebebiyle bankalar krize girmiştir. Keynesyen iktisatçılara istinaden krizin ana sebebi yatırımlarda meydana gelen ciddi düşüşlerdir. Bu düşüşler geliri azaltmış, böylece harcamalar azalmış ve ekonomi büyük bir durgunluğa sürüklenmiştir. 1930 yılında, 1929 ekonomik buhranına tepki olarak mevduat sigortası sistemi ilk kez uygulamaya konulmuş ve 1933 yılında Türkiye’de mevduat sigortası sistemi ilk olarak uygulanmış. 01 Ocak 2022’de

Çıkarılan yönetmelik sonucunda mevduat sigortası son halini aldı. Nihai düzenlemelerden sonra garanti limiti maksimum 200.000 TL'yi kapsamaktadır. Gerçek kişilere ait mevduat hesapları ve katılım paylarının 200.000 TL'lik kısmı için uygulanan tasarruf mevduatı sigorta fonu garantisinin kapsamı genişletildi. şirketlere ait ticari mevduat ve katılım payları da sigorta kapsamına alındı. Resmi kuruluşlar, kredi kuruluşları ve finansal kuruluşlara ait olanlar sigorta kapsamı dışındadır. 1994 yılından Temmuz 2004'e kadar mevduatlar tam koruma kapsamındaydı. Temmuz 2004- şubat 2013 arasında mevduatı koruma limiti maksimum 50.000 TL'yi kapsamaktaydı. şubat 2013- Eylül 2019 arasında mevduat koruma limiti 100.000 TL'yi kapsamaktadır. Eylül 2019 – Ocak 2022 arasında mevduat koruma limiti 150.000 TL'yi kapsamaktadır.

2.3. Mevduat Sigortası Uygulamasının Gerekliliği

Bankaların aktif ve pasif yapılarını göz önünde bulundurmak koşuluyla, bankaların aktiflerinin kolay likit hale dönüştürülemeyen varlıklardan meydana gelmesi, bunun aksine pasiflerinin özellikle likit ve her zaman çekilebilir olması nedeniyle bankalar açısından devamlı olarak iflas ihtimali mevcuttur (Carisano, 1992).

Günümüzde birçok ülkenin finansal sistemi araştırıldığında bankacılık sektörünü önemli ölçüde zarara uğratacak finansal krizlerin rahatlıkla meydana gelebildiği bilinmektedir. Eğer ekonomi kötüye giderse ani ve aşırı mevduat çekimlerinin gerçekleşmesi ile birlikte diğer bir ifade ile bankaya para yatıranların, yatırımlarını birden likit haline getirme isteklerinin görülmesi halinde banka vade uyumsuzluğu nedeniyle mudilerin taleplerini yerine getiremez. Bu durum bir ülkenin finansal yapısını ve devletin otoritesini alt üst edecek bir iktisadi sonuç doğurabilmektedir (zoğlu, 2010).

Bankacılık sektöründe istikrarsızlıklar oluşursa yani ödeme sisteminde bozulmalar ve tasarruf oranlarında düşüş gözlemlenirse, o ülkedeki reel sektör ve bankacılık sektörü arasındaki finansal aracılık işlemlerinde aksaklıklar meydana gelir. Neredeyse tüm ülkelerde bankacılık sektöründe sıkı denetim ve gözetim yapılsa da tecrübeler gösteriyor ki mudiler, bankalar ödeme zorluğu ile karşı karşıya kaldığında muhafaza edici kurumların gereksinimi içerisindedir. Mevduat sigortasının oluşturulmasının ana nedeni bu vaziyette bankaya hücumu durdurmak ve mudileri güvence altına almaktır.

Diğer bir ifadeyle hanehalkları tasarruflarını bankalara emanet ederler. Hanehalklarının tasarruflarını emanet ettiği bankalar mükellefiyetini yerine getirmezse finansal sistemde aksaklıklar oluşur. O nedenle mevduat sigortası sistemi finansal sistemin etkin olarak işleyebilmesi ve zararların karşılanması için sağlanması bakımından bir düzenleme olarak kabul edilebilir. Bankalara parasını emanet eden küçük tasarruf sahiplerinin diğerlerine nazaran daha fazla koruma altına alınması gereken taraf olduğu akla gelmektedir. Bankaların kaynaklarına bakıldığı zaman tasarruf mevduatı bütünüyle önem arz eder. Mevduat sigortası hane halkının finansal sisteme itimat ederek mevduatın bankanın bünyesinde bulunmasına neden olur. Amaç tasarrufların biriktirilmesi ve yatırımlara yönlendirilmesine emniyetli bir ortam meydana getirerek finansal sistemin istikrarının temin edilmesidir. Sonuç itibarıyla mevduat sigortası uygulamasının mutlak fayda sağladığı ve ihtiyaç duyulan bir uygulama olduğu kabul görmektedir. Finansal sistemin istikrarını sağlamak ve sistemin güvenliğini artırmak için; finansal sistemin düzenlenmesi ve denetlenmesi, oluşabilecek sistemik bir krizde son ödeme merciinin olması, kanunlarda düzenlemelerin kapsamlı bir biçimde var olması, mevduat güvence sisteminin olması, kriz olduğu zamanlarda sistem içerisindeki tüm aktörlerin birbiriyle iletişimini ve işbirliğini temin edecek standartların mevcudiyeti gereklidir.

Mevduat sigortası sistemi, bankacılık sisteminin istikrarını korur. Küçük ve genellikle bilgi asimetrisinden olumsuz etkilenen mevduat sahiplerini banka başarısızlıkları ile ilişkili kayıplardan korumak için mevduat garantileri üretilir. Bu durum banka paniği olasılığını en aza indirir ve bankaların ani ve aşırı mevduat çekme sorunuyla karşılaşmasını önler. Etkin bir şekilde çalışan ve güven tesis eden bir mevduat sigorta sisteminin varlığı banka paniklerini önemli ölçüde azaltabilir (McCoy, 2006). Anlaşılacağı üzere mevduat sigortası sistemi güvence verir. Bunun yanında mevduat sigortalarına ilişkin uygulamaların varlığı, mali sektörde ve ekonomide meydana gelebilecek krizlerin etkisi altında kalan bankacılık sektörünün, mükellefiyetini yerine getirememesi riskini önler, böylelikle bu sektöre olan güvenin devam etmesinde önemli rol oynar. Mevduat sigortası sistemi mali sektördeki güveni ve istikrarı pekiştirerek finansal aracılık faaliyetlerini yükseltir. Bu sayede tasarrufları ve bununla ilişkili olarak da yatırımları ve büyümeyi destekler. Mevduat sigortası sistemi, tasarruf sahiplerinin ve finansal kurumların ekonomide meydana gelebilecek en küçük bir olumsuzlukta, bankaların ödeme gücü ile ilgili endişeleri nedeniyle birikimlerini sistemden uzaklaştırmalarını engeller. Böylelikle finansal sistemin istikrarını artırdığı gözlemlenmektedir.

Ülkeler birçok sebepten dolayı mevduat sigortası uygulamasını tercih edebilirler. Bunlar;

- Mudilerin sigortalanan mevduatının geri ödenmesi açısından müşterilere güvence sağlanması,
- Kamu düzeni ve finansal istikrarın korunması bakımından banka iflaslarının analiz edilmesi ve yayılmasının engellenmesi,
- Tasarrufların artırılması ve ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir hale getirilmesi,
- Küçük ölçekli bankalara, daha büyük çapta iş yapan bankalar ve kamu bankaları ile rekabet edebilme olanağının sağlanması
- Devlet yönetiminin bankalar iflas ettiği zaman karşılaşılabilecek maliyetlerin limitlerinin ifade edilmesi,
- Diğer bankaların çözümlenme sürecine giren bankalara yardım etmesine imkân vermesi, olarak sıralanmaktadır (Turan, 2020).

Sonuçta açık mevduat sigortasının uygulanması (mevduat sigortasının kanun ve düzenlenmede tanımlanmış olması) giderek artan ‘bankaya hücumu’ yani önemli miktarda mevduatın hızlı bir şekilde geri çekilmesi ve bulaşma etkisi sorununun çözümüdür. Bankalar mevduat olarak kısa vadeli alırlar ve uzun vadeli kullandırır. Bu uyumsuzlukla sonuçlanır ve bankaların bilançosunu doğal olarak istikrarsız yapar. Mevduat sahipleri bankanın kasada sahip olduğundan daha fazla nakit çekmek için talepte bulunursa ve toplu halde bir banka hücumu yaşanır, banka mevduat sahiplerinin taleplerini karşılayabilmek için varlıklarını hızlı bir şekilde nakde çevirme riski ile karşı karşıya kalır. Ayriyeten ‘bankaya’ hücumun’ dalgalanma etkisini (bir olay veya eylemin süre gelen ve genişleyen sonuçları) ve tam anlamıyla krizi de tetikler (McCoy, 2006). Devlet yönetiminin bankalara müdahale etmesinin ana sebebi bankaya hücumun, topluma olumsuz bir yönde tesir etmesinin engellenmesidir. Çoğunlukla ekonomik istikrarın sağlanması yani ekonominin korunması ve bankaya hücumun durdurulması mevduat sigortası uygulamasının getirdiği toplumsal yarardır (Carisano, 1992). Anlaşılabileceği üzere mevduat sigortası sistemini uygulayan ülkeler kolaylıkla ekonomik krizleri atlatabilir çünkü bu sistemin mali ve finansal piyasalarda istikrar sağlayıcı bir rolü vardır. Mevduat sigortası sistemi bankaların iflas etmesi durumunda küçük yatırımcıyı korumayı hedeflemektedir.

2.4. Mevduat Sigortası Türleri

Temelde mevduat sigortası türleri iki ana başlıkta incelenebilir. Bunlar kapalı (örtülü) mevduat sigortası ve açık mevduat sigortası olarak adlandırılır.

2.4.1. Örtülü (Kapalı) mevduat sigorta sistemi

Mevduat sigortası sisteminin örtülü ve açık mevduat sigorta sistemi olarak iki temel türü vardır. Örtülü mevduat sigortası sistemi ‘Gizli’ ya da ‘Zımnı’ mevduat sistemi olarak da adlandırılır. Örtülü mevduat sigortası sistemi uygulayan ülkelerde mevduat önceden belirlenmiş kurallar ve düzenlemeler olmadan korunabilmektedir. Diğer bir ifadeyle kanunlarla önceden belirlenmiş mevduat sigortası kurumu ve kuralları yoktur. Kamu otoriteleri tarafından ani ve aşırı mevduat çekişlerini ya da başka bir şekliyle ‘bankaya hücumu’ durdurmak hedefiyle gerekli önlemler alınarak mevduat sigorta sistemi oluşturulur, mevduat garantisi üretilir.

Örtülü mevduat sigorta sisteminde önceden belirlenmiş kurallar ve düzenlemeler yoktur. Bu sebeple mudilerin bankaları gözleme konusunda daha fazla çaba göstermeleri pozitif bir parçadır. Diğer taraftan bankaların iflas etmesi hallerinde toplum karşısında meydana getireceği güvensizlik sebebiyle finansal istikrarın gücünü azaltıcı bir etkisi vardır. Mevduat sigortasını uygulamadaki amacımız mudilerin mevduatlarının korunması ile birlikte finansal istikrarın sağlanmasıdır. Örtülü mevduat sigortası sisteminde bu hedef için önceden ayrılmış bir fon mevcut değildir. Mevduat kayıpları merkezi yönetim bütçesinden, merkez bankaları ve özel bankalardan bu hedef için gerçekleştirilen kesintilerden sağlanmaktadır.

Örtülü mevduat sigortası güvence vermekten ziyade devlet yönetiminin bankacılık sisteminin sağlamlığını korumak amacıyla iflas eden ya da batan bankayı sistemden yok ederek çözüme kavuşturmasıdır. Örtülü mevduat sisteminin kuralları önceden belirlenmiş olmadığı için problemli bankalara müdahale etmekte geç kalınmaktadır.

Bir kriz durumu yaşandığında maliyeti zamana yayılmış bir fon bulunmamaktadır. Bu nedenle birden bire ve büyük meblağlarda fon kaynağına ihtiyaç vardır. İvedilikle tedarik

edilmesi gereken bu kaynak krizi yaşıyan bankacılık sektörü veya kamu sektöründen sağlanmaktadır.

Mevduat sigortası sisteminde zımni korumanın negatif yönlerini toparlayacak olursak, önceden belirlenmiş kurallar ve düzenlemeler mevcut olmadığından sorunlu olan bankalara müdahale etmekte geç kalınma ihtimali her zaman vardır. Kriz anında maliyeti zamana yayılmış bir fon kaynağı mevcut olmadığı için, ani ve büyük meblağlarda fon kaynağı ihtiyacı var olabilmektedir. Aynı zamanda zımni mevduat sigortasına eleştiriler getirilmiştir. Bunlar; Mevduat sigortası uygulamasının yokluğu sistem içerisinde risk primini artırması sebebiyle borçlanma maliyetlerini artırır. Mudiler nezdinde belirsizliğe neden olur ve öngörülen maliyetten daha fazla maliyete sebebiyet verir (Turan, 2020). Finansal sistemde mevduat sigortasının kriz anında uygulamaya konulması, yüksek miktarda kaynak gerektirir. Örtülü mevduat sigorta sistemi uygulamasını tercih eden ülkelerde mudiler açısından belirsizlik olur ve kaynağın tahsilâtının zamana yayılmaması sebebiyle maliyetleri artar.

2.4.2. Açık mevduat sigortası sistemi

Açık mevduat sigortası sisteminde önceden belirlenmiş kurallar ve düzenlemeler mevcuttur. Bu sistem kanunlarla tanımlanmıştır. Bu mevduat sigortası sisteminde mudilerin mevduatlarını güvence altına alan limitler, güvence içerisindeki enstrümanlar, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunması, fonlama anlaşmaları ve diğer alakalı elemanları ifade eden kurallar vardır. Açık mevduat sigortasının hedefi, mevduat sahiplerinin gerçekleşebilecek bir banka iflasında paralarının geri ödeneceğini bilmesi sonucunda paniğe kapılmalarını önlemek ve böylece mevduatlarını bankada tutmalarını sağlamaktır. Bu durumda bankalar zor duruma düşmeyecektir. Mevduat sigortası bankaya hücumu önlemektedir. Mevduat sahiplerinin hangi bankaya para yatırmış olduğunun bir önemi yoktur çünkü açık mevduat sigortasında her bankanın batma riski dikkate alınarak fon toparlanmaktadır. Açık mevduat sigorta sistemi mevduat sahiplerini güvence altına almaktadır. Özetleyecek olursak açık mevduat sigorta sistemi bankaya toplu hücumu ve iflas etmeyi engeller, bankacılık sektöründeki rekabetin daha adil bir biçimde gerçekleşmesini destekler. Mevduat sigortası sistemi güvence altına aldığı mevduat miktarına göre 3 farklı grupta incelenebilir.

- Sınırlı kapsamlı uygulama
- Tam kapsamlı (%100) uygulama

- Yetkili Otoriteler tarafından belirlenen mevduat sigortası miktarı

Sınırlı (Kısmi) kapsamlı sigortada bankalarda bulunan tasarruf mevduatlarının sigorta limiti içerisinde olan kısmı sigorta kapsamına alınır. Limiti aşan kısmı kapsamın dışında kalmaktadır. Kısmi (sınırlı) kapsamda tasarruf mevduatı miktarının hepsi yerine belirli bir kısmı sigortalanır. Geriye kalan kısım sigorta kapsamının dışında tutulmaktadır.

Hedef, finansal piyasaları yeterince gözlemleyemeyen küçük tasarruf sahiplerini güvence altına almak, büyük tasarruf sahiplerini de bankaları daha fazla gözlemlemelerini sağlayarak bu doğrultuda hareket etmelerine ve karar vermelerine olanak sağlamaktır. Bankaların mevduat sigortası sistemine itimat ederek gereğinden fazla risk almalarını önleyerek sektörün sağlıklı bir düzeye getirilmesi amaçtır. Bankaların risk düzeylerini, büyük mevduat sahiplerinin küçük yatımcılara göre en iyi şekilde izleyebileceği düşünülerek piyasa disiplinin devam ettirilmesine imkân sağlar. Mevduatların büyük kısmı güvence kapsamı dışında tutulacağından bu mevduat sahipleri, daha rasyonalist ve dikkatli kararlar vermek ihtiyacında kalacaklar ve risk alımında daha özenle hareket edeceklerdir (Özoğlu, 2010). Buradan hareketle, bankada parası olan büyük mevduat sahipleri, yatırdığı mevduatın sınırlı koruma kapsamına alındığını bilir, böylece bankayı yakından izleme gereksiniminde olur. Büyük mevduat sahiplerinin bankayı yakından gözlemlemesi bir otorite gücü sağlayarak bankaların aşırı risk almasını önler. Bu mevduat sigorta sisteminin finansal sistemde istikrar sağlayıcı gücünü ve güven tesis etme rolünü ortaya çıkarır.

Sınırlı kapsamlı mevduat sigortasında ödeme gücü zayıf bankaların yükü üstlenilmez. Mali açıdan yetersiz bir hale gelen ve risk arz eden bankanın tasfiyesi istenerek, sistemden çıkarılması sağlanmaktadır.

Tam kapsamlı sigorta sistemi mevduat sahiplerinin yapmış olduğu tasarruflarını bankacılık sektöründen çekmemesi ve sektörde güven ortamının inşa edilmesi için mevduatların tamamının sigorta kapsamına dâhil edilmesi olarak ifade edilmektedir. Çoğunlukla krizin yaşandığı sıralarda sektörde yitirilen güvenin ve istikrar ortamının inşa edilmesi ve bankacılık sisteminden mevduat çıkışının engellenerek mevduatların yeniden kazanılması hedefiyle uygulamaya konulmuştur. Tam kapsamlı mevduat sigorta sisteminde sektöre güvenin inşa edilmesi hedeflense de bu bankalara çok ciddi anlamda güç verir. Bankaların aşırı risk almasını teşvik eder. Bir taraftan mudileri korumayı hedefleyen sistem diğer taraftan bankaları aşırı risk almaya teşvik eder bu durum akademik çalışmalarda ‘ahlaki tehlike’ kavramıyla açıklanmaktadır.

Tam kapsamlı sigorta sisteminde, bankaların iyileştirilmeleri veya birleştirilmeleri sağlanarak yani sektöre kazandırılması istenerek, iflasların önüne geçilmesi hedeflenmektedir.

Yetkili otoriteler tarafından saptanan sigorta kapsamında, güvence altına alınacak mevduat miktarı kararlaştırılırken küçük tasarruf sahiplerinin güvenceye alınmasına özen gösterilmektedir. Bu mevduat koruma sisteminde yetkili otoritelerin ihtiyaç duyması halinde kapsama alınan mevduat miktarında genişlemeler olabilir. Bankaların yaşadığı problemlerin, sektörü büyük ölçüde tesir edebilecek boyutlara ulaşabileceği varsayılırsa sigorta kapsamı tam kapsamlı uygulamaya dek gidebilmektedir. Sektörün güçlenmesi hedeflendiğinden dolayı mali durumu kötü olan bankanın iflası engellenerek, mali yapısının iyileştirilmesi evresinde banka kurtarıldığından ötürü, mevduatların hepsi kapsam dâhilinde dikkate alınır. Bu mevduat sigortası yöntemi ekonomin iyi dönemlerinde sınırlı kapsamlı mevduat sigortası olarak işlem görür, kriz dönemlerinde ise tam kapsamlı sigorta olarak meydana çıkar (Özoğlu, 2010).

2.5. Mevduat Sigortası Sisteminin Finansmanı

Banka iflas ettiği zaman, geri ödeme mükellefiyetini yapabilmesi için fon gereksinimi içerisinde olur. Mevduat sahiplerinin mevduatlarının geri ödenmesi için bir kaynağın meydana getirilmesi ve bu finansmanın bir an önce sağlanabilecek koşulda olması gerekir. Bunun tersi bir durumda sisteme olan güven zedelenek ve istenilen yarar gerçekleşmeyecektir. Fonun bulunması sisteme gözle görülür bir güvenlik temin eder.

Burada iki tane fon kaynağına ihtiyaç duyulur. Fonun kaynağı ana olarak fona tahsil edilen primlerden oluşur. Adı ex-ante ve ex-post olan 2 tür finansman sağlama uygulaması vardır.

- Bir fon kurularak periyodik olarak prim ödenmesi (ex- ante)
- Kayıplar oluşuktan sonra prim tahakkuk ettirmek (ex-post)

Exante finansman sağlama uygulaması bankanın iflas etmesinden önce fon kuruluşlarına üyeliği bulunan bankalardan hemen devamlı olarak yapılan prim tahsilâtlarını belirtir. Ex- ante primler bankacılık sisteminde sermaye azaltıcı etkiye sahiptir fakat fon uygulamasının birçok ülkede özümsemediği ortaya çıkmaktadır. Bir fonun olması güven hissi vermektedir. Örnek olarak Arjantin’de sigorta fonunun az bir miktar ile işlemeye koyulmasının dahi küçük mevduat sahipleri arasında teselli edici bir tesir yarattığı

belirtilmektedir (Şentürk, 2007). Kriz dönemlerinin maliyeti zaman içerisinde dağılır çünkü fon uygun tempoda toplanır. Ex-ante fonlamanın kullanılması halinde, mevduat sigortası kuruluşu fonun idaresini iyi bir şekilde temin etmelidir ayrıca meydana gelebilecek zararları karşılamaya hazır bulunmalıdır. Bunun gerçekleşebilmesi yerinde yatırım politikalarının yapılmasıyla, güçlü kontrol mekanizmalarının, şeffaflık ve raporlama sistemlerinin yerleşmesi ile elde edilebilir.

Ex-post fonlama bankaları iflas ettikten sonra mali bünyeleri zayıfladıkları zaman ihtiyaç içerisinde oldukları kaynağı prim vasıtasıyla ödemeye mükellef kılmaktadır. Bununla birlikte iflas eden bankalar oluşan zararın finansmanına katılmazlar (Şentürk, 2007). Ex-post fonlamada iflas eden bankanın sıkıntısını sistemde ayakta kalabilen bankalar üstlenmektedir. Ex post fonlamada iflas eden banka yükünü tasfiye etmek için bir araya getirilen kaynağın ihtiyacı karşılayamaması neticesinde hükümetler dâhil olarak eksikliği yerine getirmektedir.

Ex-post fonlamada bankalar iflas ettikten sonra tahsilâtlar yapılır bu da mevduat sahiplerine yapılacak geri ödemelerin vaktinde yerine getirilememesi sonucunu doğuracaktır (Şentürk, 2007).

Özetle açık mevduat sigortasında sisteme üyelik zorunludur. Bu bankalar sigortalanan mevduat kısmından, risk puanları dikkate alınarak düzenli bir şekilde prim öderler. Gelecekte meydana gelebilecek konjonktürel dalgalanmalar ve bununla neticesinde yaşanan banka iflaslarında yeterli miktarda kaynağa erişebilmek açısından fonlama sisteminin iyi bir şekilde organize edilmesi gerekir. Fon kaynağı yetmediği hallerde devletten kredi ya da garantiye gereksinim duyarız.

Yaşanan kayıplar sonucunda uygulanan fonlamanın (ex-post) en önemli özelliği ise dayanılması gereken yükün veya lazım olan kaynak büyüklüğünün sistem içerisindeki bankalara dağılarak her birinden tahsil edilmesidir.

Bu tür fonlamada (ex-post) mutlak olarak periyodik (düzenli) prim tahsilâtları yoktur. Fonlama muayyen (kesin) bir zaman aralığına yayılmaz, anlık olarak toparlanır. Bu tür fonlamanın negatif tarafı ise krizde ödeme gücüyle karşı karşıya kalmayan kuvvetli bankalarında bahsedilen maliyete katlanmalarının söz konusu olmasıdır. Bu eşitsizlik ve haksız rekabet ortamını meydana getirir. Tam tersi durumda, gönüllü üyeliğin uygulandığı halde güçlü bankalar sistem dışında kalmayı tercih edebilirler. Bunun sonucunda da, mevduat sigorta sistemi görevini yerine getiremez çünkü banka başına maliyet artar ve daha çok banka

sistemden ayrılır. Ex- post fonlamada her banka bir başka bankanın iflas etmesi neticesinde meydana gelecek olası zararın önüne geçme eğilimdedir bu da bankaların birbirini daha dikkatli izlemesine ortam hazırlar. Bu hale az sayıdaki büyük bankalardan meydana gelen sistemlerde daha fazla rastlanmaktadır. (Şentürk, 2007).

2.6. Türkiye’de Mevduat Sigortası Uygulaması

2.6.1. Sistemik risk ve koruma mekanizmasının gereksinimi

Mevduat sigortası sistemi, sistemik risk ile ilgili olarak iki ayrı teşvik yapısı ileri sürmektedir. İlk olarak yapısı örtülü (gizli) ve açık mevduat sigortası sistemi ve kapsamı hesaba katılmak şartıyla mevduat sigortası koruma sistemleri finansal sistem içerisinde meydana gelebilecek istikrarsızlıkları azaltma eğilimindedir. İkinci olarak uygun şekilde düzenlenmeyen mevduat koruma sistemleri, ahlaki anlamda kötüye gitme etkisi sebebiyle sistemdeki riskleri çoğaltabilmektedir. Son senelerde meydana gelen bankacılık krizlerinin sektörde sistemik sorunlara yol açtığı gözlemlenmektedir. Bunun nedeni olarak bankacılık sektörüne yönelik hazırlanan yönetmelik ve yapılan kontrollerin bu ülkelerde başarıyla uygulanmadığı ve buna bağlı olarak doğru planlanmayan mevduat sigortası ile ahlaki bozulmaların var olduğu gösterilmektedir.

Sistemik risk bütün piyasanın karşılaştığı ve yalnızca bir kişi ve işletme ile kısıtlı olmayan bütün riskleri belirtmektedir. Sistemik risk, finansal piyasalardaki kurumsal ve yapısal yönetmeliklerden ileri gelen ve piyasadaki bütün aktörleri etkileyen mali risk olarak açıklanmaktadır (Erdem, 1997). Sistem riski ve sistemik riskle karşılaşan ülkeler finansal güvenlik ağına gereksinim duyarlar. Mevduat sigortası sistemi bu açıdan finansal güvenlik ağlarının mühim bir bileşenidir.

Sistem riski ise bir mali kurumun ödeme zorluğu ile karşılaşmasının, diğer şirketler vasıtasıyla bütün mali sistemi mahvetmesi, likidite sıkıntısının ödemelerin durdurulmasına sebebiyet vermesi biçiminde meydana gelmesidir. Sistem riski bir mali şirketin ilk olarak ödeme zorluğuyla karşılaşp daha sonra diğer şirketler aracılığıyla bütün mali sistemi çöküntüye uğratması olarak tanımlanır. Sistem riski, bankacılık sistemi içerisinde çoğunlukla bir likidite sıkıntısının ödemelerin durmasına neden olması ve bunun sonucunda mali sistemin

tümüyle ekonomiyi etkisi altına alabilecek sarsıntılar geçirmesi riski olarak açıklanmaktadır. Ödemelerin durması olarak ifade edilen kavram kesinlikle krizin yayılım zamanını belirtmektedir. Sistem riski olarak ifade edilen riskin, daim olmayan mali krizlerden farklı özellikleri bulunmaktadır. İlk olarak belirsizlik, sınırlı rasyonalite, tam olmayan ve ayrı cinsten (çok unsurlu) bilgi, ahlaki tehlike gibi mali piyasaların işe yarar bir şekilde çalışmasını önleyen faktörleri sıralayabiliriz. Sistem riskine sermaye piyasalarında, banka sisteminde ve elektronik ödemeler sistemi gibi üç yerde rastlanır. Gerçekte mali sektörün bu üç alanı birbiriyle ilişkilidir. Bankalar arası ödemelerde ve mali araçların işlemlerinde elektronik ödemeler sisteminden çoğunlukla yararlanılmaktadır. Bankaların sermaye piyasalarındaki faaliyetleri (etkin rolü) önemli derecede bağımlılık ilişkisi oluşturmaktadır. Bu üç yerde 1980’lerde meydana gelen üç yeni akım sistem riskini artıran ortak ana elementler olarak belirtilir. Ana Elementler; küreselleşme, yenilikler ve spekülasyon biçiminde toplanabilir (Erdem, 1997).

Sistem riskinin merkez bankalarının politikalarıyla da adeta ilgisi vardır. Doğru açıklanmış enflasyon karşıtı politikalar ile mali piyasalarda dalgalanmaların azaltılması mümkündür (Turan, 2020).

Finansal sistemi oluşturan elemanlar içerisinde finansal sektörler, finansal kuruluşlar ve finansal piyasalar yer almaktadır. Sistemik riskin değerlendirilmesi bunlar için bağımsız olarak yapılabildiği gibi birtakım veya birçok eleman için beraber de yapılabilmektedir (Navruz, 2019). Finansal hassasiyetlere (bunlar; aşırı borçlanma ve vade uyumsuzluğu) bağlı döngüsel risk düzeyi ile finansal kuruluşlar ve piyasalar gibi finansal elemanların karşılıklı olan ilişkilerinden ileri gelen yapısal risk düzeyine yönelik olarak birlikte veya bağımsız risk ölçümü mümkündür. Sistemik risk için önem arz eden finansal elemanların ve makroekonomik değişkenlerin belirlenmesi ve bunlara tabi olarak gerekli önemlerin alınması sistemik riskin yönetilmesi açısından aşırı önemlidir.

Sistemik riskin ölçülmesinde bireysel olarak finansal kurumların risklerine değil, bireysel bir bankanın (kuruluşun) bütünüyle finansal sistemin riskine yapmış olduğu ve yapacağı katkı dikkate alınmalıdır. Sistemik istikrarı sağlanmak için düzenleyici bakış açısıyla ortak bir fikir birliğine varılmıştır. Bu herhangi bir finansal kurumun (banka) başlı (tek) başına risk alım düzeyinden ziyade bankaların risk alım davranışları arasındaki ilişkinin çok daha önemli olmasıdır. Banka düzeyinde bağımsız risk ölçümlerine ek olarak her bankanın

bütün bir sisteme katkısının ölçüsünde hesaplanmalıdır (Demirgüç - Kunt, Anginer& Zhu, 2013).

‘Batmayacak kadar büyük olma’ prensibi ile batmayacak kadar büyük olarak nitelendirilen bir kuruluşun ‘batmayacak kadar önemli’ olduğu fikri sistemik riske neden olan konuların başında gelmektedir. Batmalarının ekonomiyi ciddi ölçüde zarar uğratacağı inancında olunan bu tür kuruluşların zımni veya açık kamu desteğinin vasıtası ile küçük rakiplerinin karşısında üstünlük elde etmesi hali haksız rekabete neden olmaktadır. Küçük bankalar ve büyük bankalar arasında hakız rekabet ortamı oluşmaktadır. O nedenle problemli durum içerisinde olan bu ve buna eş ölçekteki büyük kuruluşların batmasına izin verilip verilmeyeceği veya ayakta kalıp, kalamaması konusu halen tartışmaya açıktır ve her iki düşünceyi destekleyen taraflar vardır.

Yapısal risk veya ağ riski, genellikle finansal sistemin belirli bir zamanda sahip olduğu yapısal özelliklerden ileri gelen bulaşma riski olarak açıklanmaktadır. Bulaşıcılık literatürde ‘domino etkisi’ veya ‘zincirleme etki’ olarak isimlendirilmektedir. Bulaşıcılığın ortaya çıkmasında finansal kuruluşların birbiriyle ve reel sektörle olan borç–alacak ilişkileri, finansal piyasalara bağımlılığı, finansal piyasadaki katılımcıların bilgi eksiklikleri ve güvensizliği, finansal kuruluşların bilanço yapıları, takas ve ödeme sistemlerinin yapı ve işleyiş özellikleri gibi etkenler etkili olmaktadır (Navruz, 2019). Günümüzde teknolojinin bankacılık sistemiyle bütünleşmesi ile birlikte, bankaların karmaşık bir bankalararası ilişkiler ağı oluşturan fonları birbiri ile değiştirdiği ve ağ analizi vasıtası ile bulaşmanın bankalar arasında nasıl daha çabuk yayıldığı açıklanmaktadır. Bu değişkenlerin sistemik riskin anlaşılması ile bankacılık sisteminin istikrarı penceresinden ana değişkenler olduğu öne sürülmektedir (Turan, 2020).

Avrupa Merkez Bankası sistemik riskin ölçülmesi ve değerlendirmesi için kullanılabilecek analitik modeller belirlemiştir. Önceden uyarı model ve göstergeleri, makro stres testleri, bulaşma ve yayılma modelleri, finansal istikrar göstergeleri olarak dört başlık altında toplamıştır. Modellerden ilk üçü, sistemik riske sebebiyet veren içsel şok ve dengesizlikler ile dışsal şoklar ve bulaşma biçimindeki gelişmeleri ilk aşamada saptamayı hedeflemektedir. Finansal istikrar göstergeleri sistemik istikrarsızlığın varlığını, diğer bir ifade ile sistemik bir finansal krizin oluşma olasılığını ortaya çıkarmak hedefiyle kullanılmaktadır.

Finansal güvelik ağının tamamlayıcıları mevduat sigortası sistemi, bankacılık kanunları, düzenlemeleri, merkez bankası ve bankacılık gözetiminden meydana gelmektedir

(Akyol, 2018). Finansal güvenlik ağı, yeterli ve verimli bir yasal düzenleme ve denetim mekanizmasının var edilmesi, etkin bir analiz rejmi oluşturulması, mevduat sigortası kapsamının gerekli seviyeye getirilmesi, finansal piyasaların kolay idare edileceği tedbirlerin alınması olarak tanımlanabilir. Ayriyeten finansal güvenlik ağı bankaya hücumu engelleyecek önlemlerin alınması ile banka paniği olasılığının en aza indirilmesi, banka iflaslarını engelleyici tedbirlerinde alınarak ekonomide meydana gelebilecek krizlerin durdurulması olarak tanımlanabilir.

Finansal güvenlik ağının iki temel ayağı mevduat sigortası sistemi ve banka çözümlemesidir. Bu iki temel yöntemin birlikte sistemin rahat işlemesine katkı sağlaması, finansal sistemin işleyişi ile uyumlu olarak çalışması halinde, finansal hassasiyetlerin meydana gelme ihtimali ve meydana gelmesi durumunda sebep olacağı maliyet asgari düzeylere düşmektedir.

Açık bir mevduat sigortası sisteminin uygulanmaması veya doğru işleyen bir sigorta sisteminin varlığının planlanmaması durumu tahmin edilenin tersine yüksek tutarlı (büyük meblağ sahibi olan) mevduat sahiplerini ve borç verenleri, bankaları yakından gözlemlemeye ve piyasayı bu biçimde disipline etmeye yönlendirir. Bu yolla bankaların girişken bir tavır içerisinde risk almalarını önlemek ve bunun sonucunda finansal kırılganlığı en aza indirmektedir.

Finansal güvenlik ağının kapsamında olması gereken bileşenlerde açık-sarih ve örtülü-zımni mevduat sigortası sistemi, merkez bankasının son borç verme yetkisi fonksiyonu ile temin ettiği likidite kolaylıkları, finansal kurumları düzenleyecek ve denetleyecek mekanizma ve mercii (finansal serbestleşmeye gidilmemesi), bankaların soruşturulmasına ve çözüme kavuşturulmasına yönelik yöntemler olmalıdır. Dahası finansal kurumların kendi kendisini finanse edebilmesi şöyle ki kurumların maliyet ve giderlerini hesaplayarak maddi bakımdan kendi kendine yetebilmesi, devletin bankalara yardım etmesi, Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası Finans Kuruluşu (IFC), Dünya Bankası gibi uluslararası faaliyet gösteren kuruluşlardan dış yardımların sağlanması gerekmektedir.

Mevduat sigortası kurumu ahlaki tehlike riskine katkı yapmasından ziyade, finansal güvenlik ağında bulunan problemleri bankaları ilk aşamalarda saptamalıdır. Mevduat sigortası kurumu bankalara gerektiğinde (vaktinde) müdahale etmelidir. Ayriyeten mevduat sigortası kurumu bu bankaların analiz edilmesine şart koşan çerçevenin bir unsuru olmalıdır.

Finansal güvenlik ağı finansal olarak sıkıntı çeken bankaların vaktinde tespiti ve bu bankaların etkin bir şekilde analizi için kanun veya düzenleme ile meydana getirilmiş bir çerçeveye haiz olmalıdır. Bu hedef ile geliştirilen erken uyarı sistemlerine dâhil mevduat sigortası kuruluşu, mevduat sigortası sisteminin maruz kaldığı riski ölçebilmek, mevduat sigortasına bağlı kuruluşa ilişkin düzgün değerlendirme yapmak ve bu gibi bir riskin meydana gelmesi halinde sorunun etkin bir biçimde çözüme kavuşturulması için bilgi gereksinimi içerisinde olur. Mevduat sigortacısı için bilgiye ulaşım, risk temelli prim sisteminin geliştirilmesinin yanında çözümleme (analiz) aşamasının verimli bir biçimde yürütülmesi bakımından da çok önemlidir (Turan, 2020).

2.6.2. Sistemik riskin görevi ve anlamı

Sistemik olarak kabul edilen araçlar ‘iflası veya bozulmasının’ direkt veya vasıtalı şekilde bir bulaşmayı harekete geçiren ve geniş kapsamlı sıkıntılara neden olan bir kuruluş, piyasa veya enstrümanıdır (Karadağ, 2015). Avrupa merkez bankası (ECB) sistemik riski ‘finansal istikrarsızlığın çok fazla yaygınlaşarak ekonomik büyüme ve refahın maddi olarak zarar görece kadar finansal sistemin işleyişinin bozulması riski’ olarak tanımlamaktadır. Finansal İstikrar Kurulu (FSB, Financial Stability Board), Uluslararası Para Fonu (IMF, International Monetary Fund), Uluslararası Denkleştirme Bankası (BIS, Bank for International Settlements) sistemik riski, ‘finansal sistemin tamamında ya da bir kısmında bozulmalardan kaynaklanan ve reel ekonomi için ciddi negatif sonuç potansiyeline sahip olan finansal hizmetlerde bozulma riski’ olarak tanımladı. Bir ülkede finansal istikrarsızlığın bütün sektöre dağılması hali sistemik finansal kriz olarak açıklanmaktadır. Bu da bir ülkede birkaç bankanın iflas etmesinin sonuçları olarak değerlendirilir. Ayriyeten her çeşit finansal aracın, piyasanın ve altyapının muhtemel olarak belirli bir seviyeye kadar sistemik risk bakımından önemli olabileceği belirtilmiştir (Karadağ, 2015). Finansal piyasa ve kurumların sistemik önemini belirlerken üç ana ölçütün yararlı olacağı ifade edilmiştir bular; ‘büyüklük’, ‘ikame’ ve ‘karşılıklı bağlantılardır’. Büyüklük ile ifade edilen finansal sistemin tek bir elemanı tarafından temin edilen hizmet miktarıdır. İkame ise olası bir başarısızlık halinde sistemin hangi diğer elemanlarının benzer hizmetleri temin edeceğidir. Karşılıklı bağlantılar sistemin öteki elemanlarıyla bağlantılarını ifade eder. Bunlara ek olarak bazı belirli veya ekonomi

kapsamında faktörler ise ‘kaldıraç’, ‘büyük vade uyumsuzluklarıyla likit olmayan aktifler tutma’ ve ‘karmaşıklık’ olarak belirtilmiştir (Karadağ, 2015).

Bir firmanın neden sistemik yönden kayda değer olabileceğini öğrenmek hedefiyle sistemik açıdan önemli firma sayısını eksiltmek için muhakkak önlemler alınabilir ve en düşük maliyetle bu gibi firmaların zayıflıklarının çözümlenmesine dönük stratejiler geliştirilebilir (Karadağ, 2015).

G-20 Liderleri Finansal İstikrar Kurulu’ndan sistemik öneme sahip finansal kuruluşlarla bağlantılı olan sistemik ve ahlaki tehlike risklerini uzaklaştırmak için politika çerçevesinin iyileştirilmesini 2010 yılında talep etmiştir. G-20 Liderleri bu çerçeveyi, süreçleri ve yürürlüğe konulması için zaman çizelgelerini kabul etmiştir. Bu çerçevenin kısımlarını meydana getiren kritik politika önlemlerinin iyileştirilmesi tamamlanmıştır. Bu önlemlerin uygulanmasına 2012 yılında başlanması bütünüyle uygulanması için ise 2019 yılı amaçlanmıştır (Karadağ, 2015).

Sistemik olarak ifade edilen kavram çoğunlukla bir sistemi meydana getiren bileşenlerin tamamının çökmesi olasılığı olarak açıklanmaktadır. Sistemik risk özellikle finansal sektörle doğrudan bağlantılıdır. Finansal sektörün sistemik risk karşısında duyarlılığının fazla olduğu öne sürülmektedir. Bunun sebepleri olarak banka bilançolarının yapı ve özellikleri, finansal kuruluşların birbiriyle ve reel sektörle olan borç-alacak ilişkileri, finansal sözleşmelerin özellikleri ve güvenilirlik sorunları gösterilmektedir. Bu temel faktörler birbiriyle ilişkilidir.

Çoğunlukla, sistemik risk ifadesi birbirini etkileyen buna ek olarak birbirini tetikleyen birtakım olayların oluşması neticesinde piyasalardaki güven kaybına işaret eder. Ayrıca sistemik risk reel ekonomide çok fazla olumsuz etkiler açığa çıkaran ve ekonomik anlamda değer kaybına sebebiyet veren olayların tamamı olarak ifade edilmektedir.

Finansal sistem için sistemik riskin net ve kabul görmüş bir tanımlaması mevcut değildir. Finansal piyasa, kuruluş ve araçlar süratle değişmektedir. Meydana gelen her bir finansal krizin kendine has özelliklerinin bulunduğu bir koşulda sistemik risk için tek ve nihai bir tanımlama yapmak doğru bir yaklaşım değildir. ‘Sistemik risk’ ifadesi finansal sistemde açığa çıkan birçok problemi ifade ederken kullanılmaktadır. Örnek vermemiz gerekirse sistemik risk, ödeme ve takas sistemi problemlerine ve toplu banka iflaslarına işaret etmek

için kullanılabildiği gibi, kaynağı finansal sistem olan bir ekonomik krizi ifade etmek içinde kullanılabilmektedir.

Finansal sisteme yönelik sistemik risk tanımlaması; kredi miktarında ve fiyatlarında umulmadık değişimlerin kredi ve varlık piyasalarında işlem gören finansal kuruluşları sıkıntılı bir hale getirmesi sonucunda, finansal sistemin demeler sistemine aracılık ve kaynak tahsisi faaliyetlerini yerine getirememesi olasılığıdır (Navruz, 2019).

Finansal sistemle ilişkili olarak, ‘sistemik risk’ kavramını açıklamak için yapılan bütün bu tanımlamalar, ortaya çıkan sistemik finansal krizlerin kaynağına, oluşma sürecine ve sonucunda ulaşılan ekonomik düzeye işaret etmektedir.

Bankacılık sisteminde işlemler yapılır. Bu işlemler kredi sağlamak, demeler v.b. işlemlerdir. Yapılan bu işlemleri sonlandıracak veya sekteye uğratacak ekonomik şokların ortaya çıkması, bankaların sermayelerinin ciddi bir miktarını veya bütününü kaybetme riski ile karşılaşması durumu finansal krizin sistemik hale gelmesi olarak belirtilmektedir.

Finansal krizleri isimlendirirken başvurduğumuz ‘sistemik’ ifadesinin, krizin bütün sistemi tesir edecek derecede büyük olduğu halleri ifade etmek ya da ayırt etmek için kullanıldığı belli olmaktadır. Finansal sistemin başlıca aktörü olan bankaların kredi sağlamak, ödeme gibi en temel fonksiyonlarını yerine getirememesi durumu ortaya çıkan finansal krizin bütün sistemi etkileyecek kadar büyük olmasına işaret eder ve bu da sistemik risk kavramıyla ifade edilir. Bir finansal krizin ortaya çıkabilmesi için sistem içerisindeki bankaların birlikte ya da karşılıklı etkileşim durumunda birbirlerini tesir etmesi gerekmektedir. Finansal krizlerin büyük bölümünün çıkış kaynağı bankacılık sistemidir. Bankalar yapmış oldukları faaliyetler nedeniyle hem kendisini hem de piyasayı çeşitli risklere karşı savunmasız bırakır. Bankaların maruz kalacağı riskler kredi riski, piyasa riski içerisinde faiz riski, likidite riski ve kur riskini barındırır, bir diğer risk çeşidimiz ise operasyonel risktir. Literatürde sistemik risk kavramı genel anlamda bir sistemi meydana getiren unsurların bütününün çökmesi olasılığı olarak ifade edilmektedir. Finansal sistemin temel bileşenleri, finansal kurumlar ve finansal piyasalardır. Finansal kurumlar bankacılık sektörü ve banka dışı finansal kurumları içerir. Finansal piyasalar, para ve sermaye piyasaları, birincil ve ikincil piyasalar, ulusal ve uluslararası finansal piyasalar ve organize ve organize olmayan piyasalar olarak dört grupta incelenir. Bu temel bileşenlerin tamamının çökmesi diğer bir ifadeyle en temel fonksiyonlarını tamamlayamaması sistemik risk kavramını açıklamaktadır.

Literatürde sistemik finansal krizlerin kaynağı olarak bankaların sermayelerinin ciddi bir kısmını veya hepsini kaybetmesi, yerli paranın yabancı paralar karşısında çok fazla değer kaybetmesinin sonucu olarak döviz kurlarının bundan etkilenmesi, finansal piyasaların etkin çalışmasının önlenmesinin reel ekonomi üzerinde önemli bozulmalara işaret etmesi belirtilmektedir. Anlaşılabacağı üzere, sistemik finansal krizler finansal piyasaların verimli çalışmasını engeller çünkü bankalar sermayelerinin belirli bir kısmını ya da tamamını kaybeder, yabancı para birimi ulusal para birimi karşısında değer kazanır bir başka ifadeyle iktisadi anlamda sabit döviz kuru sisteminde devalüasyon olur ve döviz kurları bundan etkilenir. Bunların olması nedeniyle reel ekonomide ciddi bozulmalar meydana gelir.

Kaynağı bankacılık sektöründen kaynaklanan krizlerin yapısı ve gelişmeleri analiz edildiğinde; banka kaynaklı mikro ekonomik sebepler, makro ekonomik sebepler ve dış kaynaklı sebepler olarak üç ana grupta toplanabilir. Bankaların kredi portföyünde seyredilen orantısız artışlar, vadesi geçmiş veya ödenmemiş kredilerin hacim ve sayısındaki yükselme, bağlantısı yakın olan kredilerin sayısındaki yükseliş, bankaların gerçekleştirmekte olduğu faaliyetleri ciddi şekilde etkileyen riskler bunlar; piyasa, kredi, faiz oranı, likidite riski mikro ekonomik temelli nedenler olarak belirtilir. Ekonomik istikrarsızlık makro ekonomik temelli nedenlerin önde gelenidir. Bir ülkede ekonomik istikrarsızlıklara ve bunun sonucunda ekonomiyi finansal hassasiyetlere daha duyarlı hale getiren etkenlere rastlanmaktadır. Örnek olarak; sürdürülemez makroekonomik politikalar, finansal yapıdaki güçsüzlükler, tüm dünyayı ilgilendiren finansal koşullar (küreselleşme), döviz kurunun belirlenmesindeki yanlışlıklar ve politik istikrarsızlıklardır. Finansal sistemde bankacılık sektörü üzerindeki denetim ve kısıtlamaların bertaraf edilerek veya ciddi ölçüde azaltılarak banka sistemini düzenleyen kurum ve kuralların esnetilerek gücünün zayıflatılması da krizin bir sebebi olduğu ifade edilmektedir. Dış kaynaklı elemanlarda bankacılık krizlerine sebep olan elemanlar arasında gösterilir. ‘Karşılıklı bağımlılık’ olarak ifade edilen küreselleşme (dünya üzerinde farklı bölgelerde yaşayan insan, toplum ve devlet arasındaki iletişim ve etkileşim seviyesi) ile ilişkili olarak bu elemanlar baskın olmaktadır. Bu bakımından dış kaynaklı en kayda değer kriz elemanı olarak sistemik risk işaret edilmektedir.

Krizler etkiledikleri sektörler bakımından reel sektör krizi ve finansal krizler şeklinde ikiye ayrılabilir. Üretimde ve istihdamda ortaya çıkan daralmalar reel sektör krizlerini doğurur. Finansal krizler ekonominin reel kesiminde yıkıcı etkiler doğurabilen, piyasaların istikrarını bozan ve piyasaların çöküşüne neden olan ekonomik durumlardır.

Finansal krizlerin aşamaları vardır. İlk aşama başlangıç aşamasıdır. Bu aşamada finansal ve finansal olmayan bilançolarda bozulmalar gözlenir. İkinci aşamada para krizleri oluşur. Üçüncü aşama para krizinin neticesinde meydana gelen finansal ve finansal olmayan bilançoların daha ileri düzeyde bozulmasıdır. Geline bu seviye ekonominin yıkıcı neticeleri olan yeni başlayan tam bir finansal krizdir (Turan, 2020).

Finansal krizlere zemin hazırlayan unsurların ilki asimetrik bilgi ikincisi ise finansal güvenlik ağının tamamlayıcılarından birisi olan mevduat sigortasının meydana getirdiği ahlaki tehlikedir. Bu hal ahlaki riski potansiyel olarak artırmaktadır. Modern bir teori yaklaşımı olarak asimetrik bilgi finansal krizleri açıklamayı hedefler. Literatürde asimetrik bilgi çoğunlukla kredi piyasasının bir niteliği olarak belirtilmektedir. Finansal piyasaların verimli çalışması piyasa içerisindeki aktörlerin piyasanın işleyişi hakkındaki bilgilere aynı düzeyde olma koşuluyla ilişkilendirilmiştir (Şen, 2015). Asimetrik bilgi, finansal sözleşmelerde tarafların aynı seviyede bilgi sahibi olmaması biçimde ortaya çıkar. Tarafların sahip oldukları bilgi düzeyi farklıdır. Ekonomi içerisindeki tarafların alışverişe konu olan mal veya hizmete ilişkin olarak farklı düzeyde bilgi sahibi oldukları duruma işaret eder. Literatürde asimetrik bilgi yaklaşımı ‘Yeni Keynesyen Yaklaşım’ olarak da belirtilmektedir. ‘Yeni Keynesyenler asimetrik bilgi, ahlaki tehlike ve ters seçim kavramlarını ortaya atmıştır.

Yeni Keynesyen yaklaşımında asimetrik bilgi bir piyasa başarısızlığı olarak değerlendirilir ve asimetrik bilgi sorununun finansal krizlere ne şekilde sebep olduğu açıklanmaktadır. Asimetrik bilgi yaklaşımına göre finansal kriz, finansal piyasalardaki bilgi akışının bozulması sebebiyle finansal piyasaların işlevini tam anlamıyla yerine getiremediği hali ifade eder. Finansal sözleşmelerle bağlantılı olarak taraflardan birisinin diğerine oranla daha az bilgiye sahip olması sebebiyle fonlar etkili alana yönlendirilmeyecektir. Bu hal neticesinde ekonomik daralma olacaktır (Vardareri & Dursun, 2010).

Yapılan analizler neticesinde, ekonomik ajanlar tüm dünyayı etkisi altına alacak bir krizin ortaya çıktığını asimetrik bilgi nedeniyle farkına varamamışlardır. Asimetrik bilgi problemi ABD’nin merkez bankası olan Fed’in para politikalarında, batmayacak kadar büyük olma görüşü, hükümet garantileri, finansal yenilikler gibi küresel kriz sonucunu doğuran faktörlerde ve krizin tüm dünyayı sarmasında gözlenmektedir. Küresel krizlerin asimetrik bilgi penceresinden dikkate alınması daha sonra bu büyüklükte bir krizin yaşanmaması bakımından önem arz eder (Vardareri & Dursun, 2010). Asimetrik bilgi yaklaşımına göre iki önemli problem etkili kaynak dağılımını etkilemektedir bunlar ahlaki tehlike ve ters seçimdir.

Toparlayacak olursak asimetrik bilgi yaklaşımı finansal piyasalarda tarafların bilgi düzeylerinin farklı olması sonucunda oluşur, bu da finansal piyasalarda bilgi akışının bozulmasına neden olarak finansal piyasaların fonksiyonlarını tümüyle yerine getirememesini sağlar. Finansal sözleşmelerde taraflardan birinin diğerine nazaran daha az bilgiye sahip olması fonların etkili alana yönlendirilmesini önler ve ekonomik daralma söz konusu olur.

Krizler finansal piyasalarda ortaya çıkar ve çok kısa sürede reel sektörü etkiler. Bu bakımdan krizin boyutu ve derinliği de artmaktadır. Ekonomik daralmalar ve dış şoklar finansal krizlere yol açsa bile neticede mükellefiyet ve sorumluluk finansal piyasalara bağlı olmaktadır. Bankalar finansal sektörün en önemli aktörlerindendir bu nedenle sözü edilen mükellefiyet ve sorumluluk bankaların üzerinde olmakta ve bundan olayı finansal piyasalarda meydana gelen kriz banka krizine çevrilmiştir.

Finansal krizler gelişmekte olan ülkelerde, mali savurganlıklar, yanlış döviz kuru politikaları, uluslararası finansal şoklar, yerinde olmayan ve en az koşullar sağlanmadan yapılan finansal liberalizasyon uygulamaları ve yurtiçi bankacılık sektöründeki kırılganlıklar sebebiyle gerçekleşmektedir. Finansal piyasalarda yaşanan problemler genellikle bir para ve döviz krizine neden olur. Bu problemler ödemeler bilançosunda zorluklar yaşanmasına neden olur. Yabancı sermaye akımlarının durdurulması ve döviz kuru üzerindeki spekülasyon saldırılar çoğu zaman bu ülkelerde finansal istikrarın sağlanması için tehlike belirtisi olmaktadır.

Sanayileşmiş ülkelerde yaşanan döviz ve para piyasalarında yaşanan aksaklıklar çoğunlukla yurt içi finansal piyasalara dağılmaz ve yurtiçi finansal aksaklıklar her zaman para ve döviz krizlerine neden olmamaktadır. Örneğin ABD'deki gayrimenkul ve bankacılık krizinde yurtiçi finansal sistemde zorluklar yaşanmıştır ama para piyasalarındaki istikrar sağlanmaya devam etmiştir (Turan, 2020).

Banka paniği ile bankacılık krizleri birbirinden farklıdır. Banka paniği mevduat sahiplerinin bankanın ödeme gücünü çekmesi ile bağlantılı endişeleri nedeniyle mevduatlarını aynı zamanda çektiğinde gerçekleşir. Banka paniği gerçekleşmeden de bankacılık krizleri meydana gelebilmektedir. Örneğin; Bankacılığa yönelik sistemik krizler, banka paniği olmadan yaşanmaktadır.

Finansal kriz, bankacılık krizi kavramlarından başka sistemik finansal kriz ve sistemik bankacılık krizi kavramlarına da yer verilmiştir. Bu kavramların tanımı farklıdır. Sistemik finansal kriz, finansal sistemle bağlantılı olarak meydana gelen ve finansal sistemin

fonksiyonu olan varlık değerleme, kredi tahsisi ve ödeme gibi kayda değer olayların gerçekleşmesinin önüne geçen (engelleyen) haller olarak belirtilmektedir. Daha önceden de belirttiğimiz gibi yaşanan finansal krizlerin bütün finansal sistemi etkileyecek derede büyük olduğunu açıklamak için ‘sistemik’ ifadesini kullanırız.

Gerçekleşen bir döviz krizi veya bankacılık krizi finansal hizmetlerin sunumunu durdurmuyor ve reel ekonomi üzerinde önemli olabilecek seviyede olumsuz sonuçlara yol açmıyorsa ‘sistemik finansal kriz’ olarak nitelendirilmemektedir.

Banka faaliyetleri ve banka başarısızlıkları ile sistemik riskin yakın bağlantıları vardır. Banka başarısızlıklarının ve sistemik riskin durdurulmasını amaçlayan birçok araç ileri sürülmektedir. Bu araçlardan uygulamada değişen ölçülerde faydalanılmaktadır. Bu araçlar; ‘düzenleme ve denetim’, ‘likidite ve sermaye yardımı’, ‘mevduat sigortası uygulaması’ ‘dar bankacılık’ ve ‘serbest bankacılıktır’ (Navruz, 2019). Bu araçlardan ‘düzenleme ve denetim’, ‘dar bankacılık’ ve ‘serbest bankacılık’ çoğunlukla banka başarısızlıklarının önlenmesini ve sistemik riskin zaman içerisinde ortaya çıkmasını engellemeyi hedeflemiştir. Dar bankacılık, sistemik bankacılık krizlerinin neden olduğu finansal ve ekonomik maliyetleri durdurmayı hedefleyen bir bankacılık sistemidir. Dar bankacılık uygulaması 1929 krizinden hemen sonra ileri sürüldü ve 1980 yılında James Tobin tarafından yeniden ortaya çıktı. Devletin ekonomik alanda yaptığı düzenleme ve kontrolleri yani var olan ‘ekonomik regülasyon ve kontrolleri’ durdurması olarak adlandırılan deregülasyon ve teknolojik gelişmeler bankalar arası rekabeti karmaşık hale getirdi. Bu nedenle iflas ve finansal çöküş riski arttı. Devletin bu risklerden sakınmak için yaptığı müdahalelerin ise mevduat sigortacılığı, bürokratik kontrol ve son kredi mercii garantileri gibi etkin olmayan uygulamaları ortaya çıkardığını belirtmektedir (Tobin, 1985). Bankacılık sektörünün fonksiyonu olan ödemeler ve kredilendirmeyi birbirinden ayrı tutmak ve mevduat sigortasını yalnızca ödemeler sistemi için uygulamak maksadıyla bankacılık sektörünün daha istikrarlı duruma getirilebileceğini öne sürmektedir. Mevduat diğer banka yükümlülüklerinden ayrı tutulmalıdır. Mevduatlar vadeli- vadesiz mevduat olarak kategorize edilmelidir ve bu mevduatlar riski düşük varlıkların yatırımı için kullanılmalıdır. Devlet borçlanma senetlerinin özel sektör borçlanma ve hisse senetleri karşısında riski düşüktür. Bu mevduatlar devlet borçlanma senetlerine yatırım yaparken kullanılmalıdır. Mevduat sigortası sadece bu mevduatlar için uygulanmalıdır. Daha riskli yatırımların yapıldığı mevduatlarla öteki yatırım araçları (özel sektör borçlanma senetleri ve hisse senetleri) sigorta kapsamına dâhil edilmeyecektir (Tobin, 1985). Sistemik riski durdurmayı amaçlayan araç olarak dar bankacılıkta, bilgi sahibi olmayan küçük ölçekli yatırımcıların birikimlerini

güvenli yatırımların yapıldığı tasarruf hesabında değerlendireceği, finansal bilgi ve tecrübesi olan yatırımcıların daha riskli portföyleri tercih edeceği ileriye için düşünülmüştür (Navruz, 2019).

Sistemik Riski durdurmayı amaçlayan diğer bir aracımız olan serbest bankacılıkta, bankaların ek düzenlemelere bağlı olmaksızın, diğer ticaret şirketleri gibi serbest bir biçimde çalıştıkları ve kendi banknotlarını basabildikleri bankacılık sistemini açıklamaktadır. Ekonomik sistemde aşırı banknot basılması enflasyonist ortam hazırlar. Serbest bankacılık enflasyonist ortamın hazırlanmaması için banknotların karşılığının altın olarak ödenebilmesini öngörür.

‘Likidite ve sermaye yardımı sağlanması’ ise daha çok finansal krizin yönetilmesi için karşılaştığımız uygulamalardır. Bu uygulamalarda hedef krizin çok fazla genişleyip derinleşmesinin engellenmesidir. Hedefimiz yaşanan krizde en asgari ekonomik kayıplarla yol almaktır.

Spesifik olarak mevduat sigortası sistemini savunlar çoğunlukla ahlaki tehlike riskinin bankacılık sisteminin gözetlenmesi, denetlenmesi ve ihtiyatlı yani tutumlu bir biçimde davranılırsa kalmayacağını ileri sürerler (Demirgüç-Kunt & Detragiache, 2000). Mevduat sigortasının bankacılık krizi olasılıkları üzerindeki etkisi banka düzenlemesinin güçlü olduğu ekonomilerde küçük hatta ihmal edilebilir ve bunun tam terside geçerlidir.

Basel Bankacılık Denetim Komitesi bankacılık sektörüne ait gerçekleştirilen ihtiyatlı düzenleme ve denetim etkinliğinin çoğaltılması hedefiyle buradaki asgari standartların belirlenmesine yönelik ‘Bankaların Etkin Gözetimine ilişkin Temel İlkeler’ dokümanını yayınlamıştır. Tespitler her ülkenin benimsemiş olduğu düzenleme ve denetim standartlarının yeterliliği ve seçilen bu standartlar yönünde ülkenin göstermiş olduğu performans ile Basel Komitesi tarafından yayınlanan ‘Bankaların Etkin Gözetimine ilişkin Temel İlkeler’ gereklerine sağlanan uyum esasında yapılacaktır. Temel prensipler, nihai olarak 13-14 Eylül 2012 tarihinde İstanbul’da düzenlenmiş olan 17. konferansta yeniden gözden geçirilerek onaylanmış ve yayınlanmışlardır.

‘Basel’ düzenlemeleri bankaların sermaye güçleri ile aldıkları riskler arasında kontrolü oluşturmaya yönelik getirilen uluslararası ölçütlerdir. ‘Basel I’ uzlaşısı sermaye yeterliliğinin hesaplanmasını ciddiyle göz önünde bulundurmuş ve bankaların kredi risk tutarını yansıtan risk ağırlıklı aktiflerinin en az yüzde sekizi oranında sermaye tutmalarını öngörmüştür. ‘Basel

II' uzlaşısında Basel I'in eksikleri giderilmiştir. Basel II'de sermaye yeterlilik kavramının yapısı genişletildi ve yapılan ölçümler riske daha duyarlı hale geldi. Basel II uzlaşısında birbiriyle etkileşimde olan 3 ana yapısal blok kabul edilmiştir. İlk olarak 'asgari sermaye yeterliliği', ikinci olarak 'denetim otoritesinin incelenmesi' ve üçüncü yapısal blok 'piyasa disiplini'dir'(TBB, Haziran 2004).

Finansal düzenleme ve denetimin ana sebeplerinden birisi olarak sistemik riskin engellenmesi veya azaltılması kabul edilmektedir. Var olan düzenlemelerdeki eksiklikler ve gelen eleştiriler göz önünde bulundurularak 2007-2009 yılları arasında olan küresel krizin sonrasında hazırlanan 'Basel III' uzlaşısında; sermayenin tutar ve kalitesinin artırılması, ölçümlerin daha duyarlı hale getirilmesi, sermaye yeterliliğinin kaldıraç oranlarıyla sağlamlaştırılması ve standart bir likidite oranının getirilmesi hedeflenmiştir. Ayriyeten Basel III'de sistemik riskin azaltılması amacıyla konjonktür yanlısı hareketlerin düşürülüp, konjonktür karşıtı tedbirlerin fazlaştırılması ve ağ riskinin azaltılması amaçlanmıştır (Turan, 2020).

Literatürde sistemik riskin önüne geçilebilmesi için mevduat sigortasının önemi, sermaye ve likidite desteği, sorunlu bankaların aktiflerini satın almak ve sigorta kapsamında olan mevduatları dâhil uygun görülen taahhütlerini üstlenme, açık banka yardımı ve köprü banka en çok karşılaşılan ve çok bahsedilen çözümleme yöntemleridir. Buna ek olarak 'mevduat sigortasının sınırlı kapsamlı uygulanması', 'serbest bankacılık', 'dar bankacılık', 'asgari sermaye yeterliliği' ve 'sigorta prim tutarının risk temelli olması', şarta bağlı likidite yardımı, benzeri tedbirler sistemik riski önlemek bakımından ileri sürülen uygulamalardır.

Finansal sistemde sistemik riskin engellenmesine bağlı olarak bir başka eleştirel yaklaşım en temel haliyle sınır ötesi bankacılık faaliyetlerinde ve uluslararası sermaye akımlarında büyük ölçekli bankaların iki kola ayrılmasıdır. Bu kollar yatırım bankacılığı ve mevduat bankacılığı olarak ayrılmalıdır. Yapılacak bu ayrım ile bankacılığın daha anlaşılabilir ve risklerin olası bulaşma etkilerinin kısıtlanması amaçlanmaktadır. Doğru şekilde yaratıldığı ve doğru yasal çerçeve ile uygulandığında, faaliyet kısıtlamaları banka yönetimlerinin gereksiz risk üstlenmesini önler. Sağlamlaştırılmış sermaye ihtiyaçları ile beraber etkin neticelenmesi beklenmektedir (Turan, 2020).

2.6.3. Bankacılık sektöründeki sistemik krizler

Sistemik bankacılık krizleri, finansal piyasalarda ciddi ölçüde bozulmaların meydana gelmesi neticesinde finansal piyasaların işlevini etkin yerine getirememesi, bununda reel ekonomiye çok büyük boyutta zararının dokunduğu koşullarda ortaya çıkar. Sistemik bankacılık krizleri, ekonomik faaliyetlerde, finansal aracılıkta ve ekonomik büyüme ve refahta devamlı düşüşlerle sonuçlanan gerçekten yıkıcı olan olaylar olarak ifade edilir. Finansal sistemde ödünç verilebilir fonlar vardır. Bu fonları, fon fazlası olan kişi ve kuruluşlardan fon noksanı olan kişi ve kuruluşlara transfer ederiz. Finansal sistem nakit, çek ve diğer biçimlerde ödeme mekanizması sağlar. Finansal sistem tasarruf sahiplerine, tasarruflarını en verimli ve kârlı bir biçimde kullanmaları için değerlendirme imkânı verir. Finansal sistemin en temel fonksiyonlarını yerine getirememesi reel ekonomiye önemli boyutta zarar verir. Bunun sonucunda sistemik bankacılık krizleri meydana gelir.

Finansal krizlerin iki türü vardır. Bunlar; para ve bankacılık krizleridir. Bankacılık, para ve ödemeler bilançosu kaynaklı krizler farklı zamanlarda meydana gelebilir fakat çoğunlukla iç içe geçmiş ve birbirini tesir eden krizlerdir. Bankacılık ve para krizleri arasındaki bağlantıyı analiz ettiler. Bankacılık sektöründeki problemlerin çoğunlukla para birimi krizinden daha evvel oluştuğunu ifade ettiler. Para birimi krizinin bankacılık krizini daha da şiddetlendirdiğini ve böylece kısır bir döngüyü başlattığını belirlediler.

Finansal krizlerin bu türleri birlikte veya karşılıklı etkileşimle birbirini harekete geçirerek meydana gelebilir ve genel ekonomiye, finansal sisteme ve küresel ekonomi ölçeğine farklı mekanizmalar kanalıyla dağılabilir. Mekanizmalar olarak, bankaların birbirleri ile borç alma verme ilişkileri ve banka dışı finansal kuruluşların bankacılık sektörü ile olan bağlantıları göz önünde bulundurulur. Bu bağlantıyı bulaşma etkisi problemi olarak adlandırmıştık. Dış ticarete ithalat ve ihracat işlemleri de bu mekanizmaya dâhildir. Bu mekanizmalar aracılığıyla para, bankacılık ve ödemeler bilançosu krizleri genellikle birbirini tesir ederek genel ekonomiye, finansal sisteme ve küresel ekonomiye dağılır, bunun sonucunda bütün sistem çöker ve mekanizmalar işlemez.

Bankacılık krizi çoğunlukla ya döviz krizi ya da borç krizi ile beraber ‘ikiz kriz’ biçiminde veya üçü birlikte ‘üçüz’ kriz şeklinde meydana gelebilmektedir. Laeven ve Valencia’nın yaptığı araştırmada bankacılık, borç ve döviz krizinin birlikte meydana geldiği haller ifade edilmektedir. Başka bir ifadeyle araştırmadaki örnek ülkelerde bankacılık krizi,

döviz krizi ve borç krizi aynı anda gerçekleşti. İncelenen ülkelerin yüzde üçünde bankacılık, borç ve para krizi aynı anda meydana geldi (Turan, 2020).

Bankacılık krizleri meydana gelmeden önce finansal serbestleşme gerçekleşmektedir. Finansal serbestleşme olarak açıklanan kavram, finansal sistem içerisinde faaliyet gösteren bankaların ve banka dışı kurumların üzerinde var olan devlet denetimi mekanizmasının ve düzenlemelerinin kaldırılmasıdır. Bankacılık krizlerinin temel kaynağı olarak finansal serbestleşmeye gidilmesi işaret edilir. Bu krizlerin önlenmesi için finansal sektörde düzenlemelerin ve denetimin varlığı her zaman gereklidir.

Bankacılık krizinin tanımı şu iki olayın gerçekleşmesiyle kesinliğe kavuşur. Bankacılık krizi, mevduata hücumun gerçekleşmesi ve bankaya hücumun var olması ile kesinleşir. Bankalardaki mevduatın, mevduat sahipleri tarafından hızlıca geri çekilmesi mevduata hücum olarak tanımlanır. Bunun birçok mevduat sahibi tarafından toplu olarak gerçekleştirilmesi de bankaya hücum olarak adlandırılır. Mevduata ve bankaya hücumun sonucunda, bankalarda yüksek miktarda kayıp ve zarar meydana gelir. Daha sonrasında bankalar tasfiye sürecine de girmektedir.

Bunun yanında bankacılık sistemindeki batık kredilerin ciddi bir boyutta artması da bankaları kayıp ve zarara uğratar. Bankalar tasfiye sürecine girmektedir. Bankaların büyük ölçüde zarara uğraması sonucunda müdahale edilerek gerekli tedbirlerin uygulanmasıyla da bankacılık krizi kesinleşir.

İkinci maddede gerekli tedbirler olarak belirtilen devlet müdahalesidir. Bankacılık sektöründe ciddi sıkıntılar gerçekleştiğinde devlet müdahalede bulunur. 1929 yılında yaşanan büyük buhrana tepki olarak 1930 yılında mevduat sigortacılığının uygulamaya konulması devlet müdahalesinin örneğidir. Bankacılık krizi yaşanan bir ülkede açık (zımni) veya kapalı (örtülü) mevduat sigorta sisteminin uygulanması bankacılık sektöründe devlet müdahalesinin var olduğunu göstermektedir. Banka ve banka dışı finansal kurumların düzenlenmesi ve denetlenmesi üzerine geliştirilen taktikler yine devlet müdahalesinin varlığını ifade eder. Bir ülkede finansal güvenlik ağının temin edilmesi için yürürlükte olan her uygulama o ülkede devlet müdahalesinin var olduğuna işaret eder.

2.6.4. Finansal krizleri ifade eden modeller

Finansal krizleri ifade etmek için ileri sürülen ilk çalışmalar birinci nesil modellerdir. Bu modeller Krugman modeli olarak da bilinir. Birinci Nesil Modeller finansal krizlerin bütçe açıklarının artması neticesinde meydana geldiğini öne sürmektedir. Bu modelde devlet bütçe açıklarını kapatmak için para basar, bunun sonucunda para arzı genişler ve en sonunda sabit döviz kuru politikası bozulur. İlk aşamada sabit kuru politikası bozulmaya başlar. Bununla beraber ülke dışından gelen yatırımcılar sermayelerini ülke dışına çıkarmak isterler. Aynı dönemde ülkedeki vatandaşlar döviz eğiliminde olacaktır. Bunun neticesinde artan döviz talebini karşılayabilmek için merkez bankası piyasaya döviz sürer. Bir süre sonra bu hal döviz rezervlerinin düşmesine sebebiyet verecektir. Krizin kaynağında bu spekülasyon hareketlenmeler vardır (Durmuş, 2010).

Paul Krugman'ın (1979) makalesi sonucunda döviz krizleri literatürü oluşmuştur. Paul Krugman bir ülkenin döviz krizi ile karşı karşıya kaldığı hali ve 1979 krizini şu şekilde toparlamaktadır:

Sabit döviz kuru uygulanan bir ülkede döviz kurunu kontrol altında tutabilmek için hükümetin piyasaya döviz kuru sürmesi gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, merkez bankaları döviz kuru yükselişini önleyebilmek için piyasaya sürekli olarak döviz arz edeceklerdir. Böylece merkez bankasının dövizleri en düşük seviyelere iner. Döviz rezervleri görünür şekilde azalacaktır. Dövizlerinin azalması sonucunda Merkez Bankası sabit döviz kuru uygulamasından vazgeçer. Bir sonraki adımda döviz kuru yükselme eğilimine girecektir. Burada spekülasyon bir atak başlar. Döviz kuru yükselme eğilimine girdiği için spekülasyonlar merkez bankasının rezervleri bitmeden alacaklardır. Spekülasyonlar merkez bankasının elindeki dövizler bitmeden önce ellerinde bulundurdıkları yerli parayı terk edip, dövizle yöneleceklerdir. Aynı zamanda bu durum dolarizasyon olarak adlandırılmaktadır. Spekülasyonlar yapmış oldukları bu hareketle büyük karlar elde edeceklerdir.

Birinci Nesil modellerde spekülasyonlar hükümetlerin uyguladığı yanlış politikaları evvelden görürler, hükümet politikalarının düzelmesi imkânsız hale geldiğinde meydana çıkarlar ve büyük karlar hedeflerler. Hükümetin sabit döviz kuru uyguladıktan sonra spekülasyonların büyük kar elde etmesi bu durumu açıklamaktadır.

Literatürde ‘Birinci Nesil Döviz Krizi Modelleri’ gibi isimlendirilen modeller döviz krizini, döviz kurunun makroekonomik şartlarla ciddi boyutta uyumsuz hale gelmesi olarak tanımlamışlardır.

Kriz oluşmadan önce makroekonomik göstergelerin olumsuzluğa işaret etmediğini dikkate alalım. Bu doğrultuda krizi daha fazla makroekonomik problemlerde arayan birinci nesil modellerin ifade edememesi, para krizlerinin nedenini araştıran öteki modellerin oluşmasına zemin hazırladı. Makroekonomik verilerin olumsuzluğa işaret etmediği, ülkedeki para ve maliye politikalarının tutarlı olduğu durumda para birimine yapılan spekülasyon atakların ekonomik krizlere nasıl sebebiyet vereceğini araştıran ikinci nesil kriz modelleri oluşturuldu.

1997 yılında Güney Doğu Asya ve Latin Amerika krizlerini açıklamakta yetersiz kalan birinci nesil ve ikinci nesil kriz modellerinden sonra üçüncü nesil kriz modelleri oluşturuldu. Öncelikli olarak Latin Amerika ve Asya krizini ifade edebilmek için oluşturulan üçüncü nesil kriz modelleri, bankacılık krizleri ile para krizlerinin birbirini harekete geçirdiğini ve bir sektörde başlayan krizin öteki sektörü de tesir ettiğini, bu karşılıklı etkinin devamlı kısır bir döngüye yol açtığını öne sürdü. Bankacılık sektöründeki sistemik krizler başlığında ifade ettiğimiz gibi, bankacılık sektöründeki sorunlar para birimi krizinden daha önce vardı. Bu sorunların üzerine para birimi krizinin meydana gelmesi krizi daha da derinleştirdi ve böylece kısır bir döngüyü başlattı.

Bir ülkedeki makroekonomik değişkenler para arzı, fiyat istikrarı, istihdam, bütçe, ödemeler dengesidir. Makroekonomik değişkenlerin bozulması bir krize sebebiyet verir. Bunun tersine 1997 Güney Doğu Asya Krizinin kaynağı olarak makroekonomik göstergelerin bozulması sonucu ülkelerin borçlarını ödeyememesi değil, likidite sıkıntısının bu krize neden olduğu açıklanmıştır. Bankaların uzun vadede kredi kullandırması diğer taraftan kısa vadede mevduat toplaması vade uyumsuzluğu olarak tanımlanır ve bu özelliği dolayısıyla bankalar likidite sıkıntısı çekmektedir. Güney Doğu Asya krizinin nedenleri olarak ahlaki risk değeri taşıyan riskli kredilerin finanse edilmesi, Asya ekonomilerinin finans ve döviz kuru politikalarındaki zayıflıklar, 1997 yılında Tayland ve Kore’de yapılan devalüasyonlar sonucunda yatırımcıların bu ülkeler nezdinde paniğe kapılması, uluslararası sermaye piyasalarındaki zayıflıklar nedeniyle krizin ilk başlarda yanlış yönetilmesi ve bunun finansal panik ortamına zemin hazırlaması gösterilmiştir (Durmuş, 2010).

Finans sektörünün başlıca aktörü bankalardır. Bankaların meydana getirdikleri yükümlülüklerin hükümet tarafından açık ve kapalı bir biçimde garanti altına alınması ‘Ahlaki Tehlike’ problemine zemin hazırlamaktadır. Bankacılık sektörünün en önemli gelir kaynağının başında krediler gelmektedir. Bankalar karlarını artırmak hedefiyle riskli projeleri kredilendirir. Bankaların daha fazla kar elde etme isteği riskli kredilerinin sayısının yükselmesine olanak sağlar. Bankaların riskli kredilerinin sayısının yükselmesi finansal aktiflerinin fiyatlarının yükselmesine neden olur. Bu olgu finansal sistemin ölçsüz olarak şişmesine neden olacaktır. Bu durumu çoğunlukla ‘finansal balon’ olarak adlandırılmaktadır. Bu finansal balon bir müddet sonra patlama noktasına gelecektir ve bu bankaların aktiflerinin fiyatlarının düşmesi ile sonuçlanır. Bankaların riskli projelerin finansmanı için kredi vermesi ve bu kredilerin geri dönüşünün olmaması, bunun yanı sıra bankaların finansal aktiflerinin fiyatlarının birden bire düşmesi, bankacılık sektöründeki ödemelerin durmasına sebebiyet verecektir. Ödemeler sisteminin bozulması ve daha sonrasında bir bankacılık krizinin meydana gelmesi kaçınılmazdır. Yaşanan bankacılık krizi para krizinin yaşanmasına katkı sağlayacaktır. Sonucunda para krizi yaşanacaktır (Durmuş, 2010). Temelde Üçüncü nesil modeller finansal sektör ve bankacılık sektörü arasında yaşanan problemleri açıklamaktadır.

Finansal krizleri açıklamak için yararlanılan bir diğer olgu yayılma şeklinde bulaşmadır. Ülkelerin birbiriyle ekonomik anlamda ilişkileri vardır. Ekonomik anlamda ilişkileri olan iki ülkeden birinde devalüasyon meydana geldiğinde diğer ülkenin ticari rekabeti düşer. Rekabetin azalması ise o ülkenin dış ticaretinin düşmesine ve rezervlerinin bitmesine neden olur.

Birbiriyle ticaret yapan iki ülke arasında bir mal mevcut ise doğrudan bir ticari anlaşmanın varlığından söz edilir. Doğrudan bir ticari anlaşmanın varlığı, finansal krizin bir ülkeden diğerine yayılmasına zemin hazırlayacaktır.

Bu iki ülke dış ticarete birbirine rakipse, bu hal devalüasyon yapan ülkenin diğer ülkeyle dolaylı olarak ticari ilişkisinin varlığına işaret eder. Devalüasyonu gerçekleştiren ülke diğer ülkenin mallarının talebini ters yönde etkiler. O ülkenin mallarına olan talebi azaltır. Doğrudan veya dolaylı yoldan bir ülkenin diğer ülkeyle ticari ilişkisinin var olması, ülkelerin birinde gerçekleşen devalüasyonun diğer ülkenin rekabet etme gücünü düşüreceğinden, diğer ülkede meydana gelen ücret artışları üretimde düşüş yaşanmasına neden olacaktır. Üretimdeki düşüş ise para talebinin azalmasına ve para arzının yükselmesine neden olacaktır.

Dolayısıyla yatırımcıların fazla para arzını dövizde dönüştürme gereksinimi kriz ortamına zemin hazırlamıştır.

Finansal krizleri açıklamak için yararlanılan bir diğer olgu yalın bulaşmadır. Bir ülkede meydana gelen kriz bir başka ülkenin ekonomik verileri üzerinde herhangi bir olumsuzluk oluşturmaz. Olumsuzluk yoksa bile, bir ülkede başlayan bir kriz yatırımcıların diğer bir ülkede de olumsuzlukların olacağı hipotezi içerisinde girmelerine ortam hazırlar ve kriz ikinci ülkeyi de kuşatır.

Son olarak sürü davranışları da finansal krizleri açıklamak için yararlanılan bir diğer olgudur. Bu makroekonomik göstergelerden ziyade, yatırımcıların yatırımlarını yönlendirmesinde kulaktan dolma bilgilerle hareket etmesi görüşünün temelinde dayanmaktadır. Bu hal sürü psikolojisi olarak ifade edilmektedir (Durmuş, 2010). Makroekonomik anlamda bu 'Bandwagon' etkisi olarak adlandırılmaktadır. Bu tek bir bireyin kendi inançlarına bakmaksızın, diğer insanlar yapıyor diye öncelikli olarak yaptığı psikolojik olguyu olarak ifade etmektedir.

2.6.5. Kriz döneminde mevduat sigortacılığı

Günümüzde küreselleşme ve teknolojik gelişmelerin yaşanmasıyla ilişkili olarak uluslararası sermaye de çıkarları doğrultusunda ülkeler arasında serbest bir biçimde hareket edebilmektedir. Uluslararası sermaye hareketlerinin neticesinde ekonomisi güçlü ülkelere nazaran zayıf olan ülkeler yıkıcı tahribatlarla çok fazla karşı karşıya kalmaktadır. Ekonomilerini düzene sokabilmeleri zaman almaktadır ve bunun yanında yüksek maliyetlere tahammül etmektedirler.

Finansal sistemin önemini yükselten faktörler olarak sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, finansal ürünlerdeki çeşitlilik ve teknolojiye gelişmeler gösterilmektedir. Makroekonomik istikrar sağlanmadığında örneğin fiyat istikrarı, istihdam, bütçe, ödemeler bilançosu, döviz kuru, faiz oranı istikrarı olmadığında, yasal düzenlemeler eksik olduğunda, etkin bankacılık düzenleme ve denetim mekanizması var olmadığında, risk değerlendirme ve yönetimi mevcut olmadığında ülkeler krizlere daha elverişli bir biçimde maruz kalmaktadırlar.

Açık mevduat sigortasında sınırlı kapsamlı mevduat sigortasının tanımından hareketle, makroekonomik göstergelerin olumlu seyrettiği zamanlarda sınırlı bir mevduat sigortasının uygulamaya konulmasının, küçük mevduat sahiplerini koruyacağı, banka hücumlarını engelleyebileceği ve dahası iflas eden bankaların çözümü ve yapılandırılmasında etkin bir ortam yaratarak sistemin istikrarını yükseltebileceği ifade edilmektedir. Aynı zamanda sınırlı kapsamlı mevduat sigortasında ödeme gücü zayıf olan bankanın yükü diğer bankalar tarafından üstlenilmez. Mali bakımdan yetersiz hale gelen ve risk arz eden banka tasfiye edilerek, sistemden çıkarılır.

Beklenmedik bunalımlar karşısında veya sistemin güçsüzleşmesi nedeniyle en ufak bir bunalıma karşı kırılabilir hale gelen sınırlı mevduat sigorta sistemi, bu durumda finansal istikrarın temin edilmesi gerekliliğini açığa çıkarır. Bu halde finansal istikrarın sağlanabilmesi için yeni kararların alınması gereklidir. Finansal sistemin görevini yerine getirebilmesi için geçici olarak tam garantiye geçilebilmesi uygundur. Sonrasında tam garanti uygulamasının sonlandırılıp, etkili denetim ve düzenleme ile desteklenen, zorunlu ve sınırlı mevduat sigortası sistemine en kısa sürede yeniden geçilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır.

Açık mevduat sigortası kırılabilir hale geldiği zaman, finansal sektöre olan güvenin yeniden inşa edilerek bakaya hücumun önlenmesi bunun sonucunda da finansal istikrarın temin edilmesi hedeflenmektedir. Dolayısıyla kısa süreliğine tam kapsamlı mevduat sigortası uygulamaya konulabilir. O an için bankacılık sektöründeki yitirilen güven ve istikrar ortamının geri getirilmesi ve mevduat çıkışının önlenerek mevduatların yeniden kazanılması hedefi vardır. Sonrasında tam kapsamlı mevduat sigortası uygulamasının sonlandırılıp en çabuk biçimde zorunlu ve sınırlı mevduat sigortasına geçilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Mevduat sigortasının geçici olarak tam kapsamlı hale getirilmesi diğer bir ifadeyle mevduat sigortasının öngörülemez bunalım dönemlerinde, sistemin güçsüzleştiği ve en ufak bir bunalıma karşı kırılabilir hale geldiği dönemlerde tam kapsamlı olarak uygulamaya konulması ahlaki risk yaratmaz. Mevduatları devlet tarafından tam koruma kapsamına alınan kurumun, denetim ve gözetimi de yükseltilmelidir. Mevduat sahipleri mevduatlarını bankadan acele ve hızlı bir şekilde geri çekmezler. Güvenin sağlanması ile birlikte finansal istikrar ağırlanmış olur. Bankalar temel fonksiyonları olan kredi sağlamayı ve ödemeyi yerine getirir.

Ekonominin canlanması, bankacılık sisteminde etkin bir düzenlemenin oluşturulması, etkin bir düzenleme ve denetleme mekanizmasının var olması, krizin sonlanması ile tam

garanti uygulamasından vazgeçilmesi sınırlı mevduat sigortası uygulanmasının zeminini hazırlar. Böylece tam garanti uygulaması sona erer.

Olumsuz makroekonomik koşullar altında bankalar ödeme güçlüğü ile karşı karşıya kalır. Temelde ödeme güçlüğünden kaynaklanan bankacılık krizlerini sonlandırmaya ve banka iflaslarının kısa süre içerisinde genişlemesini engellemeye yönelik olarak hükümet ciddi meblağlarda ödeme kapasitesinin var olduğunu belirtmek durumundadır. Mevduat sigortası garantisi veren hükümetin mali gücüne dayalı olarak garantiler kısa vadede yarar sağlar veya sağlamaz.

Mevduat sigortası fonunun ve kaynaklarının yönetimi krizlere hazırlanma açısından çok önemlidir. Çünkü kriz dönemlerinde mevduat sigortası fonu müracaat edilen ilk kaynaklardır. Krizin boyutu ve genişlemesi dikkate alınarak, gerektiğinde ülkelerin hazine veya merkez bankası kaynaklarına müracaat edilebilmektedir (Turan, 2020). Mevduat sigortasının krizlere hazırlanma bakımından önemli olduğunu anlamak için 1929 yılında dünyada yaşanan büyük buhranı inceleyebiliriz. Nitekim o dönemde finansal sektöre olan güvenin çöküşü neticesinde mevduat sahipleri mevduatlarını acele ve hızlı bir şekilde bankadan geri çektiler. Daha sonrasında bu olgu krizle beraber doğan finansal istikrarsızlık ortamını destekledi. Bankaların batık kredileri ciddi seviyelere ulaştı. Ek olarak mevduat sahipleri mevduatlarını bankadan geri çekmek istediler. Bunun sonucunda bankalar ödeme olan temel fonksiyonunu yerine getiremedi. Finansal istikrarsızlığa neden olan faktörlerin başında gelen unsur finansal sektörün bilançosunun bozulmasıdır. 1929 yılında dünyada yaşanan büyük buhranda bankaların bilançoları bozuldu. Daha sonrasında panik yaşandı. 1930 yılında dünyada, bu büyük buhrana tepki olarak mevduat sigortası teması tanıtıldı. Türkiye’de 1933 yılında mevduat sigorta güvencesi ilk olarak uygulamaya konulmuştur. 1929’da yaşanan büyük buhranda mevduat sigortası garantisi olsaydı, mevduat sahipleri ekonomik sistemdeki yaşanan bu olumsuzlukta bankaya hücum etmezdi ve mevduat sahipleri mevduatlarını aceleyle ve en çabuk şekilde bankadan çekmezdi. Bankalar temel fonksiyonu olan ödemeyi mevduat sahiplerine yapamazsa, mevduat sahipleri mevduata yatırdıkları parayı hükümetten alabileceklerdi. ‘Mevduat Sigortası Mekanizmaları’ piyasadaki bu tür paniksel tepkilerin denetlenmesi, yönetilmesi ve bu olumsuzlukların meydana geldiği dönemlerde, sektördeki oyuncuların en minimum zararlar normal faaliyetlerine dönüş sağlamaları, hedefi ile yaygın uygulanan bir koruma sistemi biçiminde değerlendirilmektedir (Altınok & İlseven, 2010).

2008 krizinde ABD merkez bankası, hazine ve mevduat sigortası fonu kaynaklarına başvurmuştur. Olası bir krizde, krizi en asgari hasarla atlatabilmek için mevduat sigortasının önemi açıktır çünkü mevduat sigortası kriz dönemlerinde kullanılan ilk kaynaklardır. Daha sonrasında ihtiyaç dahilinde merkez bankası ve hazine kaynakları da kullanılabilir.

2.6.5.1. Kısmi (miktarı belirli) mevduat sigortası

Mevduat sigortası sistemi temelde mevduat sahiplerinin bankadan paralarını çekmelerini önleyerek finansal istikrara destek vermektedir. Kısmi mevduat sigortası bankacılık sektöründeki mevduatların garanti altına alınacak miktarının kanunla açık bir şekilde belirtilmesidir. Geri kalan kısım garanti kapsamı dışındadır. Kısmi mevduat sigortasındaki amaç mevduatların bir kısmı koruma kapsamına alındığından küçük mevduat sahiplerini korumaktır. Buradan hareketle kısmi mevduat sigortası toplu olarak bankaya hücumu önler. Küçük mevduat sahiplerine güvence vererek mevduatın bankacılık sisteminden uzaklaştırılmamasını sağlamaktadır. Diğer taraftan bankada yüklü miktarda mevduatı olan mevduat sahiplerinin bankayı daha yakından izlemelerine zemin hazırlar, bankalar üzerinde bir otorite gücü oluşturur ve bankaların aşırı risk almasını önler. Bankaların mevduat sigortası sistemine güvenerek aşırı risk almalarını engeller.

Ekonomi üzerinde pek çok yıkıcı etkiler doğuran bir kriz meydana geldiğinde o an için mevduatlar tam koruma kapsamına alınabilir. Yaşanan krizin boyutu ve genişlemesi dikkate alınarak bankacılık krizinin üstesinden gelinebilmesi için geçici olarak tam garanti uygulamasına da başvurulabilir.

2.6.5.2. Tam kapsamlı mevduat sigortası

Tam kapsamlı mevduat sigortasında mevduatların tamamı güvence altına alınır çünkü tam bir güvence ortamının oluşturulması hedeflenmektedir. Tam kapsamlı mevduat sigortası kriz oluşuktan sonraki süreçte güven ve istikrar ortamının tekrardan sağlanması amacıyla kullanılmaktadır. Bir bankacılık krizi olur, bu krizi durdurmak için tam garanti uygulamasına başvurulur. Türkiye’de 1994 krizinden sonra mevduatların tamamı güvence alındı ve bu uygulama temmuz 2004’e kadar devam etti. Türkiye’de mevduatların tam koruma kapsamına alınmasında 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz oldukça etkilidir. Mevduatların bankacılık

sisteminde kalması için böyle bir uygulamaya geçildi. Hedefimiz mevduat sahiplerinin bankaya toplu hücum etmesini önlemektir. 1994 yılından sonra gerçekleşen olaylar bu uygulamanın para pisayalarında oluşan ahlaki tehlike problemine zemin hazırladığına işaret etmektedir. Buradan hareketle tam garanti uygulamasının kriz oluştuktan sonra geçici bir süre uygulanması gerektiği sonucuna varılmaktadır. Uzun dönemde mevduat sigortasının ahlaki tehlike problemine yol açtığı göz önüne alınarak mevduatların tamamının kısa süreliğine güvence altına alınması gerekmektedir. Tam garanti uygulamasına geçilmesi ile birlikte bankalar üzerindeki denetim ve gözetimde artırılmalıdır. Açık mevduat sigortası sistemi ile beraber çalışacak bir denetim ve düzenleme mekanizmasının varlığı uzun vade de mevduat sigortasının neden olduğu ahlaki tehlike riskinden kaçınmak için önemlidir. Düzenleme ve denetimin olmadığı ülkelerde bankacılık sektöründe sorunlar daha da artacaktır çünkü ülkelerde denetim ve düzenlemenin olmaması bankaların eline ciddi bir güç verir. Spesifik olarak mevduat sistemini savunanlar genellikle ahlaki tehlike riskinin bankacılık sistemine ilişkin kuralların düzenlenmesi, bankacılık sisteminin denetlenmesi ve bankaların ihtiyatlı yani tutumlu bir şekilde davranması ile kalmayacağını öne sürerler. Mevduat sigortasının bankacılık sektöründeki kriz olasılıkları üzerindeki etkisini araştırdılar. Bulgular mevduat sigortasının bankacılık sektöründeki kriz olasılıkları üzerindeki etkisinin bu sektördeki düzenleme ve denetim mekanizmalarının güçlü olduğu ekonomilerde küçük hatta ihmal edilebilir olduğunu, bu sektördeki denetim ve düzenleme mekanizmalarının yetersiz olduğu ülkelerde büyük hatta kayda değer olduğunu ortaya koydu. Bankacılık sektöründe istikrarın sağlanabilmesi için hukuki altyapının sağlamlaştırılması, hukukun üstün olması, kanunlarda belirtilmek kaydıyla güçlü bir denetim mekanizmasının uygulanması, bürokrasi kalitesinin yükseltilmesi gerekmektedir (Demirguc-kunt & Detragiache, 2000).

2.6.6. Prim uygulaması

2.6.6.1. Sabit prim uygulaması

Mevduat sigortası sisteminin kaynağını oluşturabilmek için mevduat sigorta sistemine üye olan bankalardan prim tahsilatları yapılmaktadır. Böylece mevduat sigorta sisteminin kaynağı için bir fon oluşturulur. Kriz dönemlerinde ilk olarak toplanılan bu fona

başvurulmaktadır, o nedenle en önemli kaynak olarak literatürde geçmektedir. Mevduat sigortasının kaynağının yaratılabilmesi için prim tahsilatları iki şekilde gerçekleşmektedir. Bunlar sabit prim sistemi ve riske dayalı prim sistemi olarak iki grupta incelenmektedir.

Sabit prim sisteminde her bankadan aynı miktarda prim tahsilatları yapılmaktadır. Bankaların risk yapılarını göz ardı eden bir prim sistemidir. Bankaların sisteme getirdiği risk yükünü bilemeyiz. Bankalar fazladan sigorta primi ödemeksizin riskli kredilere finansman aktarımı yapabilirler. Bundan dolayı sabit prim sistemi bankaları yüksek risk almaya teşvik eden bir sistem olarak değerlendirilmektedir. Eğer banka zarar ederse zarar garanti veren kuruluş tarafından karşılanmaktadır. Riskli kredilerin finanse edilmesi sonucunda kazanılacak kar bankada sahiplerinde olacaktır. Bankaları yüksek risk almaya teşvik edecektir. Bu sistemin tercih edilmesinin nedeni mevduat sigortasını ilk defa uygulayacak ülkeler için riske dayalı prim tahsilatı sisteminin planlanmasının ve uygulanmasının zor olmasıdır. Bu sistem hesap ve yönetim açısından rahatlık sağlamaktadır (Şentürk, 2007). Bankaların üstelenebileceği risklerin ölçümünün yapılmadan prim tahsilatlarının yapılması kolaylık sağlamaktadır.

Bu uygulama bankaların üstelenebileceği risk yükünü dikkate almamaktadır. Dolayısıyla mevduat sigortasına konu olacak risk belirlenmemektedir. Yapılan prim tahsilatları her banka için sabittir.

2.6.6.2. Riske göre prim uygulaması

Bu mevduat sigortası sisteminde sigortaya konu olacak risk belirlenerek ona göre prim tahsilatı yapılır. Mevduat sigortasını garanti altına alan kurum her bankanın risk puanını dikkate alarak prim tahsilatı yapmaktadır. Bunun nedeni yükselen riskin maliyetini riskli kredileri finanse eden bankaya ödetmektir, sonucunda risk alımını kısıtlamaktır (Şentürk, 2007).

Bu sistem adil bir sistem olarak değerlendirilmektedir çünkü risk puanı yüksek olan bankalardan daha yüksek prim tahsilatı yapılmaktadır. Diğer taraftan mali yapısı bozulan bankalardan daha çok prim tahsilatı yapılarak durumlarının daha da kötüye gitmesi tetiklenmektedir (Turan, 2020). Zor durumda olan bankalardan yüksek prim tahsil edilmesinin potansiyel denge bozucu etkisi vardır (Şentürk, 2007).

Bu riskin fiyalandırılmasında Sermaye Yeterlilik Oranına başvurulmaktadır. Mevduat/ sermaye – aktif / özvarlık oranı dikkate alınmaktadır. Bir bankanın aktifleri düşerse bankanın iflas etme riski artmaktadır. Bankalar para kiralıyor ve para kiraya verir. Krediler bankanın bankanın aktifleridir. Mevduat bir bankanın pasifidir. Dolayısıyla her ne zaman mevduat sahipleri bankadan parasını çekmek isterse bankanın ödeme yükümlülüğünü yerine getirmesi gerekmektedir. Bankaların riskli kredilerinin artması o bankanın risk puanını artırmaktadır. Bankaların özkaynakları, aktiflerinin düştüğü dönemde mevduat sahiplerine karşı koruma mekanizması sağlar. Bankacılık sektörünün karşılaştığı riskler vardır. Bunlar: kredi riski, likidite riski, operasyonel risk ve piyasa riskinin içerisinde barındırdığı faiz ve kur riskidir. Bir banka için bütün bu risklerin değerlendirilip ona göre prim tahsilatlarının yapılması ve bunun denetim ve gözetim mekanizması ile birlikte çalışması mevduat sigortasının olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırmak için en verimli yoldur. Devlet mevduatları koruma kapsamına alarak bankalara güç verir. Bunun tersine devletin mevduat sigortasına üye olan bankaların risk puanını dikkate alarak onlardan prim tahsilatı yapması bu gücü kırar.

Riske göre prim uygulamasının sabit prim uygulamasından daha verimli olduğu literatürde açıklanmıştır. Riske göre prim uygulaması risk alımı konusunda bankalara verilen teşviği azaltmaktadır. Ahlaki tehlike problemi açısından etkili bir çözüm yoludur. Diğer bir ifadeyle, mevduat sigortasında sigortaya konu olacak riskin belirlenip ona göre prim tahsilatının yapılması mevduat sigortası sisteminin ahlaki tehlike yaratma potansiyelini engellemek için en etkili uygulamadır.

2.6.7. Mevduat sigorta sisteminin değerlendirilmesi

2.6.7.1. Mevduat sigortasının ahlaki tehlike problemi

Ahlaki Tehlike bireylerin sahip olduğu bilgileri kendi yararına, karşı tarafın zararına kullanmasıdır. Bireylerin ya da kurumların alınan risklerin maliyetine katlanmak zorunda olmaması durumunda risk alma eğilimindeki artış ‘ahlaki tehlike’ olarak ifade edilmektedir. Literatürde mevduat sigorta sisteminin ahlaki tehlike problemine sebep olduğu yönünde eleştiriler getirilmiştir.

Mevduat sigortasının pozitif yanları mevduat sahiplerini korumayı hedeflemektir ve mevduatın bankacılık sistemi içerisinde kalmasını sağlamaktır. Bankacılık sektörünün kaynağını büyük ölçüde mevduatlar oluşturmaktadır. Tasarruf sahiplerinin paralarının güvence altına alındığını bilmesi mevduatın bankacılık sisteminden çıkmasını diğer bir ifadeyle toplu banka hücumlarını önlemektedir. Olası bir krizde mevduat sahipleri bankacılık sektörüne olan güvenini kaybedip mevduatlarını geri çekmek isterse mevduat sigortası sektöre güvence aşılıyarak istikrarı temin etmektedir. Mevduat sahiplerinin tasarruflarının bankacılık sektöründen çıkışını engeller. Mevduat sigortası finansal sistemin iyi ve düzenli çalışmasına katkıda bulunur. Diğer taraftan mevduat sigortası uygulaması mevduat sahiplerini korumayı amaçlayan bir sistem olmasının yanında bankalara ciddi anlamda güç verir. Bankaların aşırı ve gereksiz risk alımlarına katkısı bulunmaktadır. Mevduatlar tam koruma kapsamındaysa veya mevduatlar için belirlenen sigorta limiti yüksekse büyük mevduat sahipleri ve banka sahipleri mevduat sigortasının temin ettiği güvencenin farkındadır. Banka ve mevduat sahipleri bankaları gözetleme ve denetleme ihtiyacını hissetmezler. Bankacılık sisteminin denetlenmesinin ve gözetlenmesinin yetersiz kaldığı ülkelerde ahlaki tehlike riski her zaman var olmaya devam edecektir. Açık mevduat sigortasında sigorta limiti küçük mevduat sahiplerini korumayı amaçlayacak biçimde belirlenmelidir. Böyle bir uygulama büyük mevduat sahiplerinin bankalar üzerindeki denetim ve gözetim mekanizmasını devam ettirmektedir. Mevduat sigortası sistemi bankalar üzerinde olumlu ve olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Olumsuz sonuçlarının yok olması için banka sahiplerinin ve mevduat sahiplerinin denetleyici ve gözetleyici tutumunun devam etmesi gerekmektedir (Demirgüç-kunt & Detragiache, 2000). Açık mevduat sigortası buna göre düzenlenmelidir.

Paragraftan hareketle, ahlaki risk mevduat sahiplerinin ve bankaların riske karşı duyarlılıklarının azalması neticesinde bankaların aşırı risk alması ve piyasadaki genel risk seviyesini yükseltmesi sonucunda ortaya çıkar. Mevduat sigortasının vermiş olduğu aşırı güvence neticesinde bankaların almış olduğu aşırı risk buradaki ahlaki tehliktir. Bankalar almış oldukları aşırı risk neticesinde zarara uğrayabilirler. Bu durum aynı zamanda ahlaki riziko olarakta adlandırılmaktadır.

2.6.7.2. Bankanın batmayacak kadar büyük olması

Büyük bankaların batmasına izin verilmemektedir fakat küçük bankaların batmasına izin verilmektedir. Bu düşüncenin temeli bankaların finansal sistem içerisindeki büyüklükleri

dikkate alınarak eğer ki batmalarına izin verilirse finansal istikrarın sağlanamayacağı yani finansal sistemin bütünüyle çöküntüye uğrayacağı düşüncesine dayanmaktadır. Batmasına izin verilmeyecek kadar büyük olan bankalarda var olan bütün mevduat ve alacakların koruma altında alınmasıdır (Özoğlu, 2010). Büyük miktardaki mevduatlar ve alacaklar güvence kapsamına alınmaktadır.

Batmasına izin verilmeyen bankalar penceresinden bakıldığında bu güvence ile bankalar yüksek faizli kredilere ve aşırı riskli projelere finansman kaynağı sağlayabilmektedir. Böylece piyasadaki genel risk seviyesini yükseltmektedirler. Büyük bankaların batamayacak kadar büyük olması onların daha ucuza yüksek meblağlarda fon toplayabilmesi ile sonuçlanır. Küçük bankalar fon toplayabilmek için mevduata daha yüksek faiz vermek durumunda kalacaklardır. Dolayısıyla daha yüksek maliyetlere katlanmak durumundadırlar. Batamayacak kadar büyük olma politikası bankaların, aynı şartlarda rekabet etmesini engellemektedir (Güneş, 2015). Bankalar arasında haksız rekabet ortamı oluşmaktadır. Küçük bankaların mevduata teklif verdikleri faiz oranı artmaktadır, böylece bankaların mali yapılarında giderek başarısızlıklar gözlemlenmektedir. Mevduat faizlerinin yükselmesiyle birlikte makroekonomik göstergelerde olumsuz anlamda değişiklikler olur (Özoğlu, 2010).

2.6.8. Türkiye’de yaşanan finansal krizler ve mevduat sigortacılığı

2.6.8.1. 1994 krizi

Türkiye 1980’li yıllarda ekonominin dış ticaret eğilimini artırdı. Önemli miktarlarda dış destek sağladı. Böylece dış borç krizini en kısa sürede atlattı. Uluslararası mali sermaye 1980’lerin ikinci yarısından başlayarak akışkanlık kazanmaya başladı. 1990’lı yıllarda teknolojik gelişmelerin yardımıyla bu akışkanlık beklenmedik ölçülerde yükseldi. Bu şartlarda orta gelirli ülkelere ilişkin resmi-nitelikli dış kaynak akımı azalmaya başlamıştır. Böylece bu ülkeler bazı istisnalar dışında sermaye hareketleri üzerindeki denetimleri azaltarak veya tamamen kaldırarak özel-nitelikli dış kaynak girişlerini kolaylaştıran politika rejimlerini uygulamaya başladılar. Bu durumda uluslararası yatırımcılara portföy çeşitlendirilmesi

olanağı sağlayan ‘yükselen piyasalar’ unsuru ortaya çıktı. 1989 yılında Türkiye de sermaye hareketlerini serbestleştirdi ve konvertibilite koşullarını kabul ettiğini IMF’ye bildirdi (Dağıstan, 2003).

1989 yılının Ağustosun’da sermaye hareketlerine serbesti getirilmesi hükmüyle farklı bir dönem başlamıştır. Dış ticaratin öneminin artması ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi cari işlemler genel düşüncesini daha çok gündeme getirmiştir. Cari dengenin önemi daha çok artmıştır (Erkılıç, 2006). Bu yıllarda ülkeye giren sermaye yerli paranın değerlendirilmesine ve cari açığın yükselmesine neden olmuştur.

Ekonomideki belirsizliğin kaldırılması açısından 1990 yılında kamuoyuna açıklanan parasal program değer taşıyordu. 1991 yılında başlayan körfez savaşının ekonomiye zararı olmuştur. 1991’de yapılan seçim ise kamu açıklarının önemli ölçüde artmasına sebep olmuştur. 1994 senesine gelindiğinde kamu maliyesinin belirteçleri genel ve katma bütçeleri, fonları, KİT’leri ve Sosyal Güvenlik Kurumları mutlak bir iflasa işaret etmekteydi. 1991 yılındaki seçimlerden sonra belirteçlerdeki asıl bozulma gerçekleşmiştir. 1991-1993 yılında kamu maliyesinin bütçesi açık vermiştir. Bu bütçe açığının finansmanı için tahvil ve bono ve satışına ihtiyaç duyuldu. Fakat muhakkak satışlar gerçekleşemedi. Bunun neticesinde 1994 krizi meydana geldi. Hükümet bono ve tahvile daha yüksek faiz oranı verseydi gerekli finansman sağlanırdı. Bütçe açıklarının finansmanı büyük ölçüde ve en çabuk şekilde merkez bankasından temin edilmiştir. 1989 senesinde sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, 1993 senesinde cari işlemler açığının 6,4 milyara ulaşması ve 1994 krizine kadar olan süreçte faiz oranlarının yüksek seviyelerde olması 1993 senesinde bankalarının açık pozisyonlarının yükselmesine neden olup 4,9 milyar dolara erişmesine zemin hazırlamıştır (Kansu, 2003).

Bankalar 1992 yılında açık pozisyonlarını artırdılar çünkü o senede kur riski oranı düşüktü. Döviz likidite oranı %20 den %10’a düşürülmüştür. Böylece bankalar daha az likit tutma eğiliminde olmuşlardır. Bunun sonucunda bankalar meydana gelebilecek en ufak bir bunalımdan çok hızlı etkilenebileceklerdir. 1994 yılında yaşanan krizin sebepleri maliye politikasıyla olayların daha riskli bir duruma getirilmesi ve para politikasının iyi yönetilmemesidir. 1994 yılında bütçe açıklarının finansmanının sağlanmaması ve maliye politikasının etkin bir biçimde uygulanmaması krizin asıl nedenlerine işaret etmektedir. Hazinesin bütçe açıklarının finansmanı için merkez bankasının kısa vadeli avans verme özelliğine başvurması kriz sürecini başlattı. Hazinesin iç borçlanmayı tercih etmeyip merkez

bankasından kısa vadeli avans alması krizin en önemli nedeni olarak gösterilmektedir (Kansu, 2003).

1994 krizi bankaların öz kaynaklarını ciddi şekilde zayıflatmıştır ve bazı bankalarda devamlı problemlere neden olmuştur. Buna ek olarak bankanın yönetim ve denetimini yapan kişiler bankanın kaynaklarını kendi çıkarları doğrultusunda kullandılar ve bankanın zarara girmesinde rol oynadılar. Böylece çok sayıda banka yüksek maliyetlerle TMSF'ye devredilmiştir (Özkan, 2006). 1994 yılında mevduatlar tam koruma kapsamındaydı. Bu güvence ile yöneticilerin bankaların kaynaklarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanması kaçınılmazdır. Mevduat sigorta fonu küçük mevduat sahiplerinin mevduatlarını koruma altına alacak şekilde düzenlenmelidir. Mevduatlar tam koruma kapsamına alınmamalıdır ve belirlenen sigorta limiti yüksek olmamalıdır. Böylelikle bankada büyük meblağlarda parası olan mudiler bankayı gözetlemeye ve denetlemeye devam ederler. Etkili denetim ve gözetimle birlikte riske göre prim tahsilatları da yapılmalıdır. Risk puanı yüksek olan bankalardan daha yüksek prim tahsilatları yapılırsa mevduat sigortası uygulamasının olumsuz sonuçları ortadan kaldırılır. Banka yöneticileri ve denetim yapan kişiler banka kaynaklarını istedikleri doğrultuda kullanamazlar. Bankaların zarara girmesinin önüne geçilebilir.

2.6.8.2. Kasım 2000 krizi

Türkiye ekonomisi 1999 yılının sonuna doğru oldukça olumsuz bir görünüme sahipti. Türkiye ekonomisi 6.1 oranında küçülmüştü. Enflasyon %70 olmuştu. Bütçe açıkları artmış, ödenemez noktaya varmış, hazine faizlerinin yıllık bileşik oranı %106'yı bulmuştu. Türkiye iki haneli enflasyon rakamlarıyla yaklaşık 30 yıldır karşı karşıya kalmaktaydı. Türkiye'nin yolu artık sürdürülemez bir noktaya doğru hızla ilerlemeye yönelmişti. Gelecek aşama hiper enflasyona geçiş aşaması olarak belirmeye başlamıştı.

2000 yılına doğru ilerlerken Türkiye kronik enflasyon süreciyle başa çıkamamıştı. Diğer bir ifadeyle Türkiye kronik enflasyon zincirini kıramamıştı. Türkiye'de enflasyon süreci devam ediyordu. Türkiye'de önemli ölçüde iç borç sorunu vardı. Türkiye'nin iç borcu çok fazlaydı. Bankacılık sektörü Türkiye'nin finansal krizlere karşı çok hassas bir ülke pozisyonunda olduğuna işaret etmekteydi. Türkiye'de bozulma eğilimine girmiş iç borç etkinliğini düzeltmek için sıkı bir maliye politikası uygulamanın yeterli olmayacağı

edişesinden hareketle, güçlü bir dış mali destek temin ederek kapsamlı bir istikrar programı uygulama fikri ekonomi yönetimince kaçınılmazdır.

Türkiye'nin dış ilişkilerinde izlenen pozitif gelişmeler ve AB aday üyelik perspektifi, ekonomik yapılanmada yeni bir dönemin başlatılması için de elverişli bir çevre yaratıldı. Bu şartlar altında, Türkiye Aralık 1999'da IMF stand-by desteği ile üç yıl süreli (2000-2002) bir planı uygulamaya getirdiğini ilan etti (Dağıstan, 2003).

2000 yılının ekim ayının sonuna doğru en önemli problem cari açığın ilkten tahmin edilenin çok üzerinde bir noktaya 8 – 10 milyar dolar aralığına tırmanmasıydı (Dağıstan, 2003). 2000 yılının bitimine doğru cari işlemler açığındaki hızlı artış ilerledi (Gemici, 2006). Cari işlemler dengesinin negatif olması cari açığı belirtir. Cari açığın oluşumundaki en önemli faktör dış ticaret dengesinin (ihracat – ithalat) negatif olmasıdır. Bir ülkenin ihraç ettiği mal ve hizmetler karşısında aldığı tutar ithal ettiği mal ve hizmetler karşısında ödediği tutardan daha az ise o ülkenin cari hesabının açık verdiğine işaret eder. En önemli makroekonomik veriler içerisinde cari işlemler dengesi bulunur. Cari işlemler dengesi ülkelerin ekonomilerinin gidişatı hakkında bize veriler sunar. Ödemeler bilançosunda bulunan iki ana başlık cari işlemler hesabı ve sermaye hesabıdır. Sermaye hesabında yabancı sermaye girişindeki değişimler takip edilir.

2000 kasım ayının başlarında ortada kriz oluşturacak bir sebep görünmüyordu. Bankalar açık pozisyonlarını kapatmaya çalışıyorlardı. Yabancılar yıl sonu hesaplarını kapatmak için döviz talebini artırıyorlardı. Bu gelişme faizlerin bir miktar yükselmesine neden olmuştur (Dağıstan, 2003).

2000 yılında özelleştirme ve yapısal reformlardaki gecikmeler iç ve dış piyasalarda endişeyi artırarak sermaye girişlerini bu sebepten likiditeyi olumsuz etkileyerek kısa vadeli faizlerin yükselmesine sebep olmuştur (Gemici, 2006)

Faiz oranlarında yükseliş portföylerinde daha çok DİBS tutan ve kısa vadeli kaynaklarla fonlayan bazı bankaların mali koşullarını bozmuş ve Kasım ayının ikinci yarısında mali piyasalarda güvensizliğin yitirilmesine katkıda bulunmuştur. Çoğunlukla kısa vadede mevduat toplayıp uzun vadede kredi kullandırmak vade uyumsuzluğu olarak tanımlanır. Vade uyumsuzluğunun yüksek olduğu bankalara yönelik piyasadaki güvenin zayıflaması, bunların likidite ihtiyacının çok çabuk artmasına ve kısa vadeli faizlerin yükselmesine sebebiyet

vermiştir. Faizlerin artması kamu menkul kıymetleri ve hisse senedi fiyatlarını hızla düşürmüştür. Yabancı yatırımcıların Türkiye’deki portföyü düşmeye başlamıştır.

Bankalar açık pozisyonlarını kapatmaya gittiler. Dolayısıyla finansal piyasalarda likidite sıkışıklığının meydana gelmesine neden olmuştur. Merkez bankası 22 kasım ve 30 kasım tarihleri arasında, çoğunlukla Açık Piyasa İşlemleri aracılığıyla piyasaya 3,9 katrilyon liralık likidite temin etmiştir. Merkez bankası yerli ve yabancıların döviz talebindeki artış sebebiyle 6 milyar dolar civarında net döviz satışı yapmıştır. 22 Kasımda ve devam eden günlerde TCMB’nin döviz rezervlerinde önemli düşüş izlendi (Gemici, 2006).

2.6.8.3. Şubat 2001 krizi ve yeni program

Kasım ayında gerçekleşen likidite krizi 2000 yılının sonlarında ve 2001 senesinin başlarında faiz oranlarını yükseltmeye devam etmiştir. Ekonomide olumsuz beklentilerin hakim olduğu bir ortam vardı. Hazinesin yüklü bir iç borç istifası öncesi 19 şubat 2001’de umulmadık siyasal gerginlikler oldu (Dağıstan, 2003). 19 Şubatta Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ve Ecevit arasında bir tartışma derhal iktidardaki hükümetin ve programın çökeceği fikrini meydana getirmiştir. Durulan kriz tekrardan hareketlilik kazanmıştır (Gemici, 2006).

7,6 milyar dolarlık döviz talebi 19 Şubatta meydana gelmiştir. Kasım ayında yabancıların piyasayı terk etmelerinden kaynaklanan döviz talebi, bu defa yerli bankaların döviz talebine çevrilmiştir. Merkez Bankasının likiditeyi kontrol etme gayreti, kamu bankalarının günlük likidite ihtiyacının yüksek seviyelerde olması ödemeler sisteminde tıkanıklığa neden olmuştur (Gemici, 2006).

Başbakanın devlet yönetiminde ‘kriz oluyor’ açıklamalarıyla mali piyasalarda panikle başlayan süreç, yerli parayı korumak için gecelik faizlerin çok yüksek oranlara yükselmesine rağmen, yerleşiklerin döviz talebinin yoğun olması sebebiyle Merkez Bankasının 20 -21 Şubatta 5 milyar dolarlık döviz satışıyla son buldu. Kamu bankalarının likidite gereksinimlerinin karşılanamaması ödemeler sistemini kilitleyecek seviyelere ulaştırdı (Dağıstan, 2003).

Kısaca özetlemek gerekirse 19 şubatta siyasiler arasında gerginlikler yaşandı. Başbakanın ‘kriz oluyor’ ifadeleri mali piyasalarda panik başlattı. Yerli bankaların döviz

talebi arttı. Merkez Bankasının 20-21 şubatta 5 milyar dolarlık döviz satışı oldu. Ödemeler sistemi tıkanıklığa uğradı çünkü kamu bankalarının likidite gereksinimleri karşılanamadı.

22 şubat 2001’de Sabit döviz kuru rejiminden dalgalı kur rejimine geçilmiştir. Türk parasının yabancı para birimleri karşısındaki değeri dalgalanmaya bırakıldı (TCMB, 2001).

2000 senesi Kasım ve 2001 senesi Şubat ayında meydana gelen krizler neticesinde yükselen faiz oranları, vade uyumsuzluğu olan bankaların fonlama zararını yükseltirken, portföylerinde var olan menkul kıymetlerin de değer yitirmesine sebep olmuştur. Faiz oranlarının çok yükselmesi kamu bankalarının fonlama ihtiyaçlarını daha fazla artırdı. Görev zararlarının vaktinde ödenememesi neticesinde de mali bünyeleri daha da kötüye gitmiştir.

1994 krizinden sonra kasım 2000 krizi onu takiben şubat 2001 krizinde bankaların öz kaynakları ciddi şekilde zayıfladı. Yöneticiler bu durumlarda bankaların kaynaklarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanıp bankaların zarara girmesine katkı sağlayabilmektedirler. Bankalar her zaman için ihtiyatlı davranmalıdır çünkü ödemeler sisteminde tıkanıklıklar yaşanabilmektedir. Mevduat sigortası tam koruma biçiminde uygulamaya konulduğunda bankalar yüksek riskli kredileri her zaman finanse etme ihtiyacında olurlar. Bu durum bankaları gereksiz risk alımına teşvik eder. Bankalardaki mevduat sahiplerinin mevduatlarının sınırlı koruma kapsamına alınmasının amacı mudilerin bankayı yakından gözetlemesi ve denetlemesi sonucunda bankaların gereksiz risk alımını önlemektir. Ek olarak riske göre prim tahsilatlarının yapılmasında mevduat sigortasının olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırır.

3. BANKA RİSKİ VE SİSTEMİK RİSK

3.1. Bankacılık Sektöründe Karşılaşılan Riskler

3.1.1. Kredi riski

Bankalar para kiralılar ve para kiraya verirler. Bankalar mevduat toplar ve kredi kullanırlar. Bankacılık sektörünün en önemli fonksiyonlarından bir tanesi kaynak tahsis etmektir. Kredi riski kavramı tahsis edilen kaynağın, karşı tarafın ödeme yapmaması veya yapamamasından dolayı geri gelmemesi sonucunda bankayı zarara uğratma olasılığıdır. Bankadan kredi alan müşterilerin bir süreliğine veya sürekli şekilde ödeme güçlüğü içerisindeki durumları sebebiyle borç ödemelerini geciktirmeleri veya borcu geri ödememeleri kredi riskidir.

Bankaların bireysel, kobi ve ticari müşterilerine verdiği kredilerin müşterileri tarafından geri ödenmeyen kredileri batık krediler olarak adlandırılır. Bankanın geri ödenemeyen kredileri sonucunda ne kadar zarara uğradığı bankanın mali yapısını bozacak, etkilecek ve geleceğini tehdit edecektir. Bankalar kredilere finansman sağlarken ilgili karar mekanizmalarının kredi riskini sağlıklı biçimde ölçen ve kontrol eden, yöneten mekanizmaları geliştirmeleri, çalışmaları ve kontrolleri yapmaları gerekir (Gemici, 2006).

Bankalar kredi kullandırdığı zaman müşterilerinden anapara ve faizini tahsil etmektedir. Bir banka müşterilerinden tahsilat gerçekleştirilemezse bu 'kredi riski' ve 'müşteri riski' olarak isimlendirilmektedir. Borçlunun çeşitli sebeplerle borcun ana para ve faizini ödeyememesi veya borçlu ödemiş olsa da bunu bankanın tahsil edememesi koşulunda riskler zarar olur. 'Kredi Riski' veya 'Müşteri riski' olarak adlandırılan risk zarara çevrilir.

Sonuç olarak kredi riski bir finansal kurumun kullandığı kredinin, satın almış olduğu menkul kıymetin veya herhangi bir durumda verilen paranın geri dönüşünün tam olmaması veya hiç olmaması durumunda ortaya çıkar. Finansal kurum verdiği parayı tahsil edemezse aldığı risk zarara dönüşür.

3.1.2. Piyasa riski

Piyasada ortaya çıkan beklenmedik negatif dalgalanmaların neden olduğu kaybımızı veya umduğumuzdan daha düşük düzeydeki kar durumumuzu açıklar. Piyasa riski, ulusal ve uluslararası finansal piyasalarda işlem gören menkul kıymetlerin, faiz oranı ve döviz kurundaki dalgalanmalara bağlı olarak fiyatlarında meydana gelen değişimleri ifade eder. Piyasa riski, piyasalardaki dalgalanmalardan doğan faiz, kur ve hisse senedi fiyat değişimleri ile ilişkili olarak faiz oranı riski, döviz kuru riski ve hisse senedi pozisyon riskinden zarar etme olasılığı olarak tanımlanmaktadır. Piyasa riski içerisinde likidite riski, kur riski ve faiz oranı riskini barındırır.

Çoğunlukla piyasa riskinin tanımı mevcut bir varlık veya yükümlülüğün gelecekteki bir tarihteki piyasa değerinin belirsizliğidir. Bu açıdan piyasa riski bankacılık sektörünün karşılaştığı risklerin en geniş kapsamlısıdır (Gemici, 2006).

3.1.2.1. Likidite riski

Likidite riski bir bankanın nakit çıkışlarını tam ve vaktinde karşılayacak seviyede nakdinin bulunmadığı ve nakit yaratabilme elverişliliğine sahip olmadığı durumlarda meydana gelir. Likidite riski bir bankanın yükümlülüklerini veya müşterilerinin taleplerini uygun maliyetlerle karşılayabilme gücü olarak tanımlanmaktadır. Bankacılık sektöründe vade uyumsuzluğu vardır. Bankalar kısa vade de mevduat toplar uzun vade de kredi kullanır. Kullanılan kredilerin geri dönüşü olmadığında bankaların almış olduğu risk zarara dönüşür. Bu krediler batık krediler olarak adlandırılır. Mevduat sahipleri bankaya yatırmış oldukları mevduatlarını vade sonunda çekmek istediğinde bankanın taahhütünü yerine getirmesi gerekir. Bankaların taahhütlerini zamanında yerine getirebilmesi için mevcutlarında nakit değerlerinin ve likiditesi yüksek finansal araçlarının yani menkul kıymetlerinin var olması gerekir. Bir banka taahhütlerini karşılayabilecek belirttiğimiz araçlara sahip değilse likidite riski ile karşılaşmaktadır.

Bir bankanın bugün ve ileride yükümlülüklerini karşılayamamaktan dolayı gelirinde veya sermaye düzeyinde meydana gelme ihtimali olan kayıpları likidite riski anlatmaktadır (Geminci, 2006). Risk ile getiri arasında ilişki vardır. Risk yükseldikçe sağlanan kazanç artar. Yüksek getiri hedefleyen bankalar aşırı risk alır. Bankaların kullandığı yüksek ve riskli kredilerin geri dönüşü olmadığı zaman bankalar kredi riski ile karşı karşıya kalır. Mevduat

sahipleri bankadan mevduata yatırdığı parayı çekmek istediğinde banka ödeme yapamazsa temerrüde düşer. Bankanın mevcutlarında nakit değerleri ve likiditesi yüksek finansal araçları olmadığında ödeme güçlüğü ve likidite sıkıntısı çeker. Ödeme güçlüğü ve likidite sıkıntısı sonrasında bankalar iflas edebilmektedir.

3.1.2.2. Döviz kuru riski

Döviz kuru riski, döviz kurundaki dalgalanmalara bağlı olarak döviz alma veya satma işlemleri sebebiyle zarar elde edilmesi olasılığı olarak ifade edilmektedir. İleriki bir tarihte döviz kurunun değerinde meydana gelebilecek beklenmedik değişimler neticesinde varlıklar veya yükümlülüklerde oluşabilecek değişikliklerden zarar edilmesi ihtimalini tanımlamaktadır. Bankalar döviz kuru riskine maruz kalabilirler. Kurlarda meydana gelen beklenmedik değişimler sebebiyle bankaların nakit akımlarında, gelir ve giderlerinde değişikliklerin meydana gelme olasılığı vardır. Kurlardaki değişikliklerin, dövizle bağlı sözleşmelerden doğan şimdilik kazanılmamış ve şu anda gerçekleşmemiş döviz cinsinden gelir ve giderler üzerindeki etkisi bankaların ilerdeki karlılığı üzerinde de belirleyici olmaktadır. Bankaların döviz cinsinden varlık ve yükümlülüklerini yerli paraya çevirdiği tarihteki döviz kurundaki belirsizlikler ile varlıklarını eylemsel olarak sattığı veya yükümlülüklerini geri ödediği tarihte kurlarda meydana gelebilecek belirsizlikler, bankaların maliyet yapısı ve rekabet güçlerini etkileyici elemanlar olarak da ön plana çıkmaktadır (Gemici, 2006).

3.1.2.3. Faiz riski

Faiz riski, bir bankanın faiz oranlarında meydana gelen ters yönlü hareketlerin, o bankanın finansal durumunda oluşturduğu etki olarak tanımlanmaktadır. Faiz oranlarındaki değişimler, banka gelirlerini, bankanın net faiz gelirlerindeki ve diğer faize duyarlı gelirlerinde ve faaliyet giderlerinde değişimlere neden olarak etkilemektedir. Bankaların bilançosunda aktif ve pasifler olarak adlandırılan varlık ve yükümlülük kalemleri vardır. Faiz riski, bu kalemler arasında vade veya faiz anlamında bir uyumsuzluğun varlığı veya değişken faizli mali yükümlülüklerin ilerideki nakit akımları ve gelir/gider üzerinde belirsizliğe neden olması durumunda açığa çıkar.

Faiz riskine neden olan dört temel neden vardır. Bunlar: yeniden fiyatlandırma riski, getiri eğrisi riski, temel risk, opsiyon riskidir.

Yeniden Fiyatlandırma riski: Faiz riski çoğunlukla, vadelerden (sabit orandan) ve bankanın varlıklarının, yükümlülüklerinin ve bilanço dışı pozisyonlarının (dalgalı orandan) yeniden fiyatlandırılmasından kaynaklanmaktadır. Yeniden fiyatlandırmanın neden olduğu faiz oranlarındaki değişme bankanın gelirlerinde ve ana ekonomik değeri üzerinde önemli bir yer tutmaktadır. Bankalarda vade uyumsuzluğu vardır. Bankalar kısa vadede mevduat toplar uzun vadede kredi kullanır. Uzun dönemli sabit orandan bir krediyi kısa dönemli bir mevduatla fonlayan bankanın, faiz oranları yükseldiği zaman hem pozisyonundan kaynaklanan ilerideki gelirinde hemde kendi değerinde düşüşler olacaktır. Bu düşüşlerin sebebi kredilerin vadesi süresince, nakit çıkışlarının sabit olmasından kaynaklanır. Ancak fonlamak için ödenen faiz değişkendir, kısa dönemli mevduat vadesi dolduktan sonra yükselir.

Getiri Eğrisi Riski: Fiyatlandırmadaki uyumsuzlukların bankanın gelir eğrisinin eğimini ve şeklini değiştirmesine neden olmasından kaynaklanmaktadır. Gelir eğrisinde beklenmeyen değişimlerin bankanın gelirlerinde veya temel ekonomik değerlerinde zıt yönde etkiler oluşturmasıyla meydana gelir. Hedge üzerinden bunu bir örnekle açıklayabiliriz. İlk olarak hedge, gelecek bir tarihte meydana gelebilecek finansal risklere karşı korunmak hedefiyle herhangi bir döviz veya emtia ya da finansal üründe sahip olunan pozisyonun tam zıttı yönünde işlem açmak olarak açıklanabilir. Örneğin, 10 yıllık vadesi olan ve 5 yıllık devlet kağıtlarıyla hedge edilen devlet tahvillerinin temel ekonomik değeri, pozisyon, eğri üzerinde birbirine paralel olarak hedge edilse de, gelir eğrisi dikleştikçe hızla düşer.

Temel Risk: Benzer fiyatlandırma biçimleriyle başka başka araçlara uygulanan oranlar üzerinden kazanılan ya da geri ödemeler arasındaki negatif korelasyondan ileri gelen risktir.

Opsiyon Riski: Opsiyon sahibine herhangi bir tarihten itibaren belli süre içinde, belirli bir faiz üzerinden borçlanma ya da borç verme hakkı olarak tanımlanmaktadır. Sabit faiz rejiminin yerini değişken faize bırakmasıyla faiz riski meydana gelmiştir. Faiz opsiyonları bu riski bertaraf etmek için ortaya çıkmış türev ürünlerdendir. Bankalar arasında kayda değer bir avantaj yarattığından bankaların çoğunlukla başvurduğu bir opsiyon türüdür. Geleceğe yönelik faiz riski faiz opsiyonları ile ortadan kaldırılarak kar potansiyeli sürdürülebilmektedir. Faiz opsiyonları riskten korunmak için ve spekülasyon hedefiyle de kullanılabilir (TBB, 'Faiz Risk Yönetim Prensipleri').

3.1.3. Operasyonel risk

Operasyonel risk yetersiz ve başarısız içsel süreçlerden veya dışsal olaylardan ileri gelen doğrudan veya dolaylı zarar riskidir (Basel Komitesi). Operasyonel risk, banka içi kontrollerdeki aksamalar neticesinde hata ve usulsüzlüklerin gözden kaçması, banka yönetiminin ve personelinin zaman ve koşullara uygun hareket etmemesi, banka yönetimindeki hatalar, bilgi teknolojisi sistemlerindeki hata ve aksamalar ile deprem, yangın, sel gibi felaketler sonucunda kayıplara veya zarara uğrama olasılığı olarak tanımlanmaktadır (BDDK, 8 Şubat 2001). Operasyonel riskler çalışan riski, bilgi teknolojileri riski, organizasyon riski, yasal riskler ve dış risklerden oluşmaktadır.

Personel riski banka yönetim ve personelinin yetersizliğinden, ihmalinden, görevlerini unutmalarından ya da kötüye kullanmalarından veya kasıtlı olarak suç sayılan eylemleri yapmalarından doğan risklerdir. Örnek olarak banka yönetiminin limitleri aşarak yeterince teminat almadan kredi açması veya gerekli analizleri yapmadan diğer teşebbüslere katılması verilebilir. Bankaların teknolojik gelişmeleri bankaya adapte edememesi ve değişime ayak uyduramaması da personel riskine örnektir. Bankacılık sektöründeki ürün ve hizmet tanıtımındaki yetersizlik ve belirsizlik personel riskinin bir diğer örneğidir. Banka personelinin yolsuzluk, hırsızlık ve sahtekarlık yapması, kendisine verilen emirleri yerine getirmemesi ya da kurallara aykırı olarak yerine getirmesi, kasıtlı olarak işi engellemesi, kötü niyetli davranışlar sergilemesi gibi konular da personel riskinin içerisinde değerlendirilebilir. Personelin bilgi ve tecrübe yetersizliği, motivasyon eksikliği, aşırı iş yükü, personelin düzensiz yer değişimi, iş yerinin elverişsizliği veya iyi bir düzenin olmaması gibi konular da operasyonel risk kapsamına girebilmektedir.

Teknolojik riskler bilgisayar ve iletişim sistemlerindeki teknik aksamalar ve sorunlardan ileri gelmektedir. Aynı zamanda virüs sorunları, yetersiz veya eskimiş sistemlerden kaynaklanmaktadır.

Organizasyon riski banka örgüt yapısı ve işleyişiyle bağlantılı problemlerden kaynaklanmaktadır. Örgüt içerisindeki yetki sınırlarının kesin olmaması, örgüt içerisindeki kademeler arasındaki bilgi akışının yetersizliği, yapı- işleyiş değişikliklerinden kaynaklanan belirsizlikler örnek olarak verilebilmektedir.

Bankalar girdiği yeni tip işlemlerde ve uluslararası bankacılık faaliyetlerinde yasal risklere rastlamaktadırlar. Bunun sebebi bahsedilen faaliyetlerin yabancı unsur taşımaları,

bunula ilişkili olarak da birden fazla hukuk düzenini ilgilendirmeleridir. Uluslararası bankacılık işlemlerinde ve sözleşmelerde yabancı hukuk sistemine uygunluk denetimi koşuldur.

Dış risklere banka dışında üçüncü kişilerle bağlantılı sahtekarlık olayları, risk doğurması olası konulara ilişkin hukuki düzenlemelerdeki değişiklik ve boşluklar, deprem yangın sel gibi felaketlerden kaynaklanan riskler, terörist faaliyetler, sosyal düzensizliğin neden olacağı zararlar, para aklama, web sitelerinin dış müdahalelerle kötüye kullanılması ve enerji rejimindeki meydana gelen aksaklıklar örnek gösterilebilmektedir (Boyacıoğlu, Bankacılar Dergisi, Sayı 43, 2002).

4. LİTERATÜR

Demirguc-kunt & Detragiache (2000) 1980 ve 1997 yılları arasında 61 ülkenin verilerini toplayarak mevduat sigortasının banka istikrarı üzerine etkisini incelemişlerdir. Demirguc Kunt ve Detragiache' ye göre spesifik olarak mevduat sigortası sistemini savunanlar genellikle ahlaki tehlike riskinin, bankacılık sistemi gözetlenirse, denetlenirse ve bankalar ihtiyatlı yani tutumlu bir şekilde davranırsa kalmayacağını ileri sürerler. Eğer bu doğru ise mevduat sigortasının bankacılık krizi olasılıkları üzerindeki etkisi banka düzenlemesinin güçlü olduğu olduğu ekonomilerde küçük hatta ihmal edilebilir, banka düzenlemesinin zayıf olduğu ülkelerde büyük ve göz ardı edilemez. Bugüne kadar banka düzenlemelerinin kalitesi hakkında kapsamlı bir ölçü bulunmamaktadır. Bu hipotezi test etmek için kurumsal ortamın farklı yönlerini yakalayan endekslere güvenilir; hukukun üstünlüğü derecesi, sözleşme uygulama kalitesi, büroksinin kalitesi, bürokratik gecikmenin kapsamı ve son olarak yolsuzluk derecesidir. Sonuçlar açık mevduat sigortasının banka istikrarına zarar verme eğiliminde olduğuna ve bankacılık krizlerinin olasılığını artırmaya meyilli olduğuna işaret etmektedir. Özellikle banka faiz oranlarının devlet tarafından kontrol edilmediği ve kurumsal ortamın zayıf olduğu yerlerde mevduat sigortası banka krizlerini artırmaya daha çok meğillidir.

Laeven (2002) bankaların risk alma davranışları ile kurumsal yönetim yapıları arasındaki ilişkileri değerlendirmek üzere geniş bir banka örnekleme ile 14 ekonomi üzerinde (Arjantin, Şili, Fransa, Almanya , Hon Kong, Endonezya, Japonya, Kore, Malezya, Singaur, Çin, Tayland, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri) bir araştırma gerçekleştirmiştir. Mevduat sigortasının maliyeti yüksek olduğunda, bu durumun bankaların aşırı risk alması ile sonuçlandığını belirtmiştir. Mevduat sigortasının yıllık maliyetini hesaplamıştır. Bunu bankaların büyüklüğü, sahiplik (kişisel mülkiyet) ve kredi büyümesi ile ilişkilendirmiştir. Kredi büyümesi bankaların risk alma davranışını gösterir bunun nedeni bankaların çoğunlukla aşırı kredi büyümesi şeklinde risk almasından kaynaklanır. Sonuçlar mevduat sigortasının maliyetinin kişisel mülkiyette daha fazla olduğunu göstermiştir. Diğer bir deyişle bir şirket veya finansal kuruluşun mülkiyetini tek başına elinde bulunduranların, örneğin aile bankalarının en büyük riski alma eğiliminde olduklarını belirtmiştir. Bu çalışma mevduat sigortası maliyetleri yüksek olduğunda bunun kişisel mülkiyete, bir iş grubuna bağlılığa , ülkelerdeki kişi başına düşük gayrisafi yurt içi hasılaya, yüksek kredi büyümesine, yüksek enflasyona, kalitesizliğe ve yasaların uygulanmasına ve yabancı bankaların düşük penetrasyonuna bağlı olduğunu belirtmiştir. Burada kişisel mülkiyetle belirtilmek istenen

hakim hissedarın elinde daha fazla güç olmasıdır. Sonuçlar mevduat sigortası ile ahlaki tehlike riski arasında pozitif bir ilişki olduğu görüşünü desteklemektedir. Ayrıca Laeven banka riskinin temsilcisi olarak mevduat sigortası maliyetlerinin banka başarısızlıklarının tahmininde kullanılabileceğini belirtmiştir.

Laeven & Levine (2009) bankaların risk alım davranışları arasındaki ilişkileri, mevduat sigortası sistemini ulusal bankacılık düzenlemelerine ve mülkiyet yapılarına dahil ederek değerlendirmişlerdir. Karşılaştırmalı olarak her bankanın kurumsal yönetim yapısı içerisinde hissedarın gücüne bakarak bankanın risk alım davranışının olumlu yönde değişebileceğini göstermişlerdir. Dahası bankaların mülkiyet yapısına bağlı olarak ulusal banka düzenlemeleri ve banka riski arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bulgular mevduat sigortası sisteminin bankaların risk alım davranışlarına etkisinin bankaların mülkiyet yapısına bağlı olarak değiştiğini öne sürüyor. Mevduat sigortası sistemi, bankaların halka açık şirket şeklinde olması koşuluyla bankaların risk alım davranışları üzerinde önemli bir etkiye sahip değildir. Diğer taraftan mülkiyetin çoğunluğu tek bir kişinin elinde bulunduğu zaman banka riski mevduat sigortasında da artmasıyla önemli ölçüde artacaktır.

Angkinand & Wihlborg (2010) mevduat sigortası uygulamalarının ve bankaların mülkiyet yapısının bankaların risk alması konusunda piyasa disiplinin kapsamını etkileyip etkilemediğini incelemişlerdir. Piyasa disiplini açık mevduat sigortasının kapsamıyla belirlenir. Dahası piyasa disiplini bankaların mülkiyet yapısıyla ilişkilidir. Mevduat sigortası garanti limitinin risk alma üzerindeki genel etkisinin U şekilli eğri olarak gösterilebileceğini bulmuşlardır. Bu sınırlı kapsamlı mevduat sigortası uygulandığında ve piyasa disiplini güçlü olduğunda bankaların risk alma eğiliminin azaldığını ifade etmektedir.

Cantekin (2011) araştırmasında Türkiye'deki ticari bankalar için mevduat sigortasının net faiz marjları üzerindeki etkisini incelemiştir. Bunu kısmi mevduat sigortasından önce ve sonra olarak iki alt döneme ayırmıştır. 1998-2003 dönemi ve 2003-2009 dönemlerini araştırmıştır. Net faiz marjını, net faiz gelirinin bankanın toplam aktiflerine oranı olarak tanımlamıştır. Buradan hareketle net faiz marjı, bir birim varlık için elde edilen faiz gelirini açıklamaktadır. Net faiz marjı, bankacılık sisteminin etkinliği hakkında önemli bilgilerden oluşur. Sonuçlar mevduat sigortasının ilk olarak ahlaki tehlike sorunu nedeniyle net faiz marjlarını etkilediğini öne sürmektedir. Bulgular yönetim etkinliği yüksek bankaların kredilerde daha yüksek faiz oranları sunduğunu gösteriyor bu da yüksek faiz marjına yol açar. Likidite riski iki alt dönemde farklı sonuçlara yol açmıştır. Kısmi mevduat sigortası

öncesinde katsayısı pozitif ve anlamlıdır. Kısmi mevduat sigortası sonrasında mevduat piyasası rekabet gücünü kaybediyor, bu nedenle bankaların yeni kredi talebini ve mevduatları karşılayabilmek için yeterli nakit ihtacına sahip olması gerekir. Sonuçlar bankaların faiz marjlarıyla operasyon maliyetlerinin, sermaye yeterliliğinin, hacimin, ödemelerde gecikme riskinin ve kredi riskinin bağlı olduğunu göstermektedir. Makroekonomik değişkenlerin bütün dönemler için istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Demirgüç - Kunt, Anginer& Zhu (2013) son mali kriz sırasında (2007-2009 dönemi) mevduat sigortası sisteminin, sistemik kırılganlık ve banka riski üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Ayrıca krizi tetikleyen önceki üç yıllık dönemi de incelemişlerdir. 96 ülkede halka açık 4109 banka örnek olarak kullanılmıştır. Krizin olmadığı dönemlerinde (iyi dönemlerde) sistemik risk (kırılganlık) daha yüksektir, fakat kriz sırasında mevduat sigortası kapsamı olan ülkelerde banka riski daha düşüktür ve sistemik istikrar (finansal istikrar) daha fazladır. Diğer bir ifadeyle mevduat sigortası ahlaki tehlikeyi artırabilir ve finansal sistemi iyi dönemlerde krizlere karşı daha savunmasız hale getirebilir, diğer taraftan mevduat sahiplerinin güvenini artırabilir ve son küresel mali kriz gibi problemlili dönemlerde topluca bankaya hücum olasılığını azaltabilir. Bulgular mevduat sigortasının ahlaki tehlike riskinin iyi zamanlarda baskın olduğunu gösterirken, mevduat sigortasının istikrar etkisinin problemlili zamanlarda daha etken olduğunu göstermektedir. Mevduat sigortasının tüm örnek süre boyunca banka riski üzerindeki genel etkisi negatif kalmaktadır. Bunun nedeni kriz döneminde istikrar etkisi krize giden dönemde mevduat sigortasının istikrarsızlaştırıcı etkisinden daha küçük olmasından kaynaklanır. Ayrıca iyi banka gözetim ve denetiminin mevduat sigortasının sistemik kırılganlık üzerindeki olumsuz sonuçlarını azaltır.

Turan (2020) araştırmasındaki maksadı mevduat sigortası uygulamasının tasarruf sahiplerine güvenin temin edilmesi açısından nasıl bir etkisi olduğunun incelenmesidir. Dahası mevduat sigortasının piyasa disiplini üzerindeki etkisinin incelenmesidir, mevduat sigortasının yürürlüğe konulmasının Türk bankalarının finansal sağlamlıkları üzerinde nasıl bir etkisi olduğunun belirlenmesidir. Kaynağı bankacılık sektörü olan risklerden kaçınılmada finansal güvenlik örgüsünün üç bileşeninden biri olan mevduat sigorta sisteminin katkısı fazladır. Finansal sistemde güven ve istikrarın sağlanabilmesi ve kaynağı bankacılık sektöründen oluşan risklerin engellenebilmesi, mevduat sigorta kurumu ile birlikte yasal çerçevesi iyi belirlenmiş etkili bir bankacılık denetimi ve gözetimi ile mümkündür. Bankacılık sektörünün iyi bir denetim ve gözetim altında olması neticesinde mevduat sigortası uygulamalarının da katkısıyla genel risklilik azalmaktadır. Türkiye’de mevduat sigortası

uygulamaları ile denetim ve gözetim birlikte faaliyet gösterir. Bu durumda kriz zamanlarında mevduatların tam koruma kapsamına alınması, bankaların sistemik kırılganlıkları atlatabilme gücünü artırır. Gelişmiş ülkelerde gözlemlendiği gibi Türkiye’de de işleyen bir mevduat sigortasının yürürlüğe konması banka sisteminde istikrarı kuvvetlendirdiği ve krizlere karşı sistemin sağlamlığını artırdığı açıktır.

5. VERİ SETİ VE YÖNTEM

5.1. Seçilen Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler

Bu araştırmanın temel hipotezi sigorta kapsamındaki mevduatın toplam mevduata oranının yüksek olması durumunun bankaları aşırı risk almaya teşvik etmesidir. Bu hipotezi araştırmak için 2002 – 2017 dönemlerinde büyük ve orta ölçekli bankalardan oluşan 13 banka ve 780 gözlemin panel veri setine regresyon analizi yapılmıştır. Bu bankalar; Deniz Bank, Anadolu Bank, Türkiye İş Bankası, Ziraat Bankası, Halk Bankası, Vakıflar Bankası, Şeker Bank, Türk Ekonomi Bankası, QNB Finans Bank, Akbank, Yapı Kredi, HSBC ve Garanti Bankalarıdır. Bu araştırmadaki amaç sigortalı mevduatın toplam mevduata oranının bankanın risk üstlenmesi (arzusu) üzerindeki etkisini incelemektir. Bankaların risk alma eğilimini araştırmak için aşağıdaki değişkenler seçilmiştir.

Modeldeki bağımlı değişken kredi riskidir. Bu NPL ile gösterilmiştir. Modeldeki ilk bağımsız değişken mevduat sigortasıdır. Bu DI ile ifade edilmiştir. Diğer bağımsız değişkenler kredi/mevduat oranı (LOAN), ölçek (TA) ve aktif getiridir (ROA).

Bankalar yüksek riskli projeleri finanse ederek risk almaktan kaçınmazlar. Yüksek riskli projelerin finansmanı için kredi verirler. Sonuçta bankalar kullandığı krediyi tahsil edemezse bu bankanın geleceği için çok ciddi anlamda tehlike arz edecektir. Bankacılık sektöründe güven çok önemlidir. Bankaya parasını emanet eden mevduat sahiplerinin güveninin sağlanması ilk önceliktir. Mevduat sahipleri parasını çekmek istediklerinde bankanın geri ödeme yapabilmesi gerekmektedir. Kredi riski üzerinde etkili olan bağımsız değişkenler bu nedenlerle seçilmiştir: Mevduat sigortasının maliyeti yüksek olduğunda bankalar aşırı risk alır. Kredi/mevduat oranı bankaların risk alım davranışlarını ifade eder bunun nedeni bankaların çoğunlukla aşırı kredi kullandırma biçiminde risk almasından kaynaklanır. Mevduat sigortasının maliyetleri yüksek olduğunda bunun yüksek kredi/mevduat oranına bağlı olduğunu belirtti (Laeven, 2002).

Bankalar batık kredileri yoğunlaştığında mevduat sahiplerine geri ödeme yapabilmek için varlıklar içerisindeki nakit değerlerini ve menkul kıymetlerini kullanacaktır. Bankaların kar elde etmesi gerekmektedir. Bir bankanın varlıklarıyla ne kadar kar elde edebileceğini aktif karlılık oranı belirtir. Sonuç olarak mevduat sigortası, kredi/mevduat oranı, ölçek ve aktif getiri bağımsız değişkenler olarak seçilmiştir.

5.2. Değişkenlerin Tanımlanması (Hesaplanması)

Bankaların kredi (NPL) riski, takipteki kredileri toplam kredilere bölerek hesaplanır. Bankalar mevduat toplar kredi kullanır. Bankalar toplamış olduğu mevduatın belirli bir yüzdesini zorunlu karşılık oranı olarak tutar, geri kalan kısmını kredi olarak kullanır. Örneğin 1,3,6 aya kadar ve 1 yıla kadar topladığı vadeli mevduat ve katılım fonunun %25ini zorunlu karşılık oranı olarak ayırmak zorundadır. Geri kalan kısmını kredi olarak verir. Kredi/mevduat oranı (LOAN) kredilerin mevduata bölünmesiyle hesaplanır. Bankaların toplamış olduğu mevduatın ne kadarını kredi olarak kullandığını ifade etmektedir.

Bankaların varlıkları içerisinde nakit değerler, menkul kıymetler, krediler ve diğer aktifler ve rezervler vardır. Toplam varlıkların logaritması ölçeği (TA) verir. Aktif karlılık (ROA) net karın toplam aktiflere bölünmesiyle hesaplanır. Aktif karlılık oranı bir bankanın varlıklarıyla kar yaratmada ne kadar aktif olduğunu ifade etmektedir.

5.3. Veri Seti ve Kaynağı

Mevduat sigortasının bankaları aşırı risk almaya teşviki üzerindeki etkilerini incelemek için 2002'den 17'ye kadar Türkiye'de aktif olan büyük ölçekli ve orta ölçekli bankaların verisi kullanılmıştır. Kredi riskini hesaplamak için gerekli olan takipteki kredi ve toplam kredi verisi, TBB'de raporlanan banka bilançolarından 15 yıl için çeyreklik olarak edinilmiştir. Kredi/mevduat oranını hesaplamak için gerekli olan kredi ve mevduat verisi, TBB'de raporlanan banka bilançolarından 15 yıl için çeyreklik olarak erişilmiştir. Bankaların toplam varlık verisi, TBB'de raporlanan bankaların bilançolarından 15 yıl için çeyreklik olarak edinilmiştir. Aktif karlılık oranını hesaplamak için toplam kar ve aktif verisi, TBB'de raporlanan bilanço ve gelir tablosundan 15 yıl için çeyreklik olarak alınmıştır. Verilerin toplandığı kaynak Türkiye bankalar birliğidir.

5.4. Betimleyici İstatistikler

Aritmetik ortalama, bir sayı dizisi içerisinde bulunan elemanların (verilerin) toplamının eleman (veri) sayısına bölünmesi ile hesaplanmaktadır.

$$\text{Aritmetik Ortalama} = \frac{\text{Verilerin toplamı}}{\text{Veri Sayısı}}$$

Standart sapma, dağılımdaki her bir değerin ortalmaya ne kadar uzaklıkta olduğunu, diğer bir ifadeyle dağılımın ne yaygınlıkta olduğunu işaret eden bir ölçü olarak tanımlanır. Standart sapma büyüdükçe dağılım yaygınlaşır.

5.1. Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Tablosu

Bağımsız Değişkenler	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Gözlem
Mevduat Sigortası	26.06283	16.17819	755
Kredi/mevduat oranı	1.344714	17.30341	755
Ölçek	17.529	1.332436	755
Aktif karlılık	6.654163	81.89846	755
Kredi Riski (Bağımlı Değişken)	5.10005	5.92571	755

5.5. Belirlenen Model

$$NPL_{it} = \alpha_{it} + a_1 DI_{it} + a_2 LOAN_{it} + a_3 TA_{it} + a_4 ROA_{it} + e_{it}$$

i = bankanın kendisini göstermekte

t= her çeyrek için zamanı göstermekte

a = değişkenlerin katsayılarını göstermekte

α = sabit terimi belirtmekte

e = hata terimini göstermekte

5.6.Statik Panel Veri Analiz Yöntemi

Panel regresyon modellerinin tahmininde kesişme, eğim katsayıları ve hata terimine göre iki temel model kullanılır. Bunlar: Sabit etkiler modeli ve Rastsal etkiler modelidir.

5.6.1. Sabit etkiler modeli

Panel regresyon modellerinin tahmininde kullanılan sabit etkiler modelinde, birimlere göre değişiklikler sabit katsayıda farklılıklar oluşturur. Sabit terim her bir yatay kesit için farklı değerler alır. Birimler arası farklılıklar sabit terimdeki farklılıklar ile belirtilmektedir. Sabit katsayı sabit bir değişken gibi sayılır. Katsayıların birimler veya birimler ile zamana göre değiştiğinin varsayıldığı modeller sabit etkiler modeli olarak adlandırılmaktadır.

5.6.2. Rastsal etkiler modeli

Panel regresyon modellerinin tahmininde kullanılan rastsal etkiler modelinde, birimler veya birimler ile zamana göre meydana gelen değişiklikler, modelde hata teriminin bir bileşeni olarak hesaba katılmaktadır.

5.7. Birim Etki Testi ve Etkini Türü

5.2. Breusch Pagan LM Testi Tablosu

Değişken	σ^2	σ
Kredi Riski	0.0035143	0.0592812
ε	0.0024407	0.0494037
μ	0.0005851	0.0241884
Test İstatistiği	$X^2(01) = 424.45$	$p = 0.000$

X^2 :Ki- Kare test istatistiği (parantez içi serbestlik derecesini içerir.) $\sigma\mu^2$:Birim Etki Varyansı, $\sqrt{\sigma\mu^2} = \sigma\mu$: Standart Hata, ε : Hata Terimi, μ : Birim etkisi

Olasılık değeri 0.0000'dır. $P < 0.01$ olduğundan birim etki vardır. İstatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde önemli bir birim etkinin olduğu söylenebilir.

Birim etkinin tutarlı bir şekilde modellenebilmesi maksadıyla sabit ve rastsal ekiler modelleri arasında karar verebilmek için Hausman (1978) testi uygulanır.

Hausman testi sabit ve rastsal etki modelleri arasında seçim yapmak için uygulanır. Test rastsal etki modelinin kabul edilebilirliğini ölçer. Modelde kullanılacak olan veriler rastgele seçilmiş veya ana kütleden temsilci olarak seçilmiş ise, rastsal etkiler modeli kullanılmaktadır. Modeldeki bağımlı değişken kredi riskidir. Bağımlı değişken üzerinde etkisi olabileceği öğrenilmek istenilen bağımsız değişkenler (mevduat sigortası, kredi/mevduat oranı, ölçek, aktif karlılık) rastgele diğer bir ifadeyle temsilci olarak seçilmiştir. Sabit etkiler modeli yerine rastsal etkiler modeli seçilmiştir.

Boş (sıfır) Hipotez: Rastsal etkiler modeli uygundur.

Alternatif Hipotez: Sabit etkiler modeli uygundur.

5.3. Hausman Testi Tablosu

Değişken	Katsayı			Karekök (diag (V _b -V _B) Standart Hata
	SE (b)	TE (B)	Fark (B-b)	
Mevduat Sigortası	0.139058	0.1455284	-0.0064704	0.0046829
Kredi/mevduat oranı	0.0000268	1.84	0.000025	0.0000154
Ölçek	-0.0046512	-0.0028435	-0.0018077	0.0011447
Aktif Karlılık	0.000036	0.0000377	-1.68	1.07

b: Sabit Etkiler Tahmincisi, B: Rastsal Etkiler Tahmincisi $b = H_0$ ve H_a altında tutarlıdır, $B = H_a$ altında tutarsız, H_0 altında etkilidir. Test: H_0 : Katsayılar arasındaki fark sistematik değildir. $Ki - kare$ dağılımı = 4,07, Olasılık > $ki - kare$ dağılımı (testi) = 0,3962

Yüzde beşin üzerindeki olasılık değeri boş hipotezin reddedilmeyeceğini belirtir. Rastsal etkiler modeli seçilmelidir. Hausman testi sonuç olasılığı yüzde beşten yüksek olduğundan boş (sıfır) hipotezini reddedilemez. Hausman test sonucuna göre olasılık değeri 0.3962'dir. Bu yüzde beşten yüksektir, bu nedenle sıfır hipotezi reddedilemez. Rastsal etkiler modeli seçilir.

5.8. Regresyon Analizi ve Bulgular

5.4. Panel Regresyon Analizi Tablosu

Kredi Riski (Bağımlı Değişken)	Model 1 Toplanmış		Model 2 Sabit Etkiler		Model 3 Tesadüf Etkiler	
	Bağımsız	Değişkenler	Katsayı	Olasılık	Katsayı	Olasılık
Mevduat Sigortası	0.1654424	0.000	0.139058	0.000	0.1455284	0.000
Kredi/mevduat oranı	-0.0000983	0.387	0.0000268	0.808	1.84	0.987
Ölçek	0.0036814	0.036	-0.0046512	0.123	-0.0028435	0.308
Aktif karlılık	0.0000521	0.031	0.000036	0.108	0.0000377	0.092

Bağımsız değişken olan mevduat sigortasının olasılık değeri 0.000 olup mevduat sigortasının önem düzeyinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Katsayısının 0'dan yüksek olması değişkenler arasında pozitif bir ilişki olduğuna işaret eder. Diğer bir ifadeyle mevduat sigortasının kredi riski üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır. Mevduat sigortası tutarı arttıkça bankanın risk alma davranışı da artmaktadır. Kredi/mevduat, ölçek, aktif getiri gibi bağımsız değişkenlerin mevduat sigortası üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur. Sonuçlar sigortalı mevduat miktarının toplam mevduata oranının sorunlu krediler üzerinde olumlu ve önemli etkiye sahip olduğunu ahlaki tehlike yaklaşımını destekleyerek ifade etmektedir. Ahlaki tehlike tartışması ile ilgili olarak, bankalar kredilerin izlenmesi ve takip edilmesi konusunda daha az duyarlı hale gelmekte ve bu yaklaşımlar takipteki alacakları artırmaktadır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Mevduat sigortası sistemi mevduat sahiplerinin mevduatlarını geri ödemeyi garanti ederek mevduat sahiplerinin bankadaki mevduatlarını hızlı bir şekilde geri çekmesini önler, böylelikle finansal sisteme olan güvenin tesis edilmesinde çok büyük rol oynar. Diğer taraftan akademik literatürde mevduat sigorta sisteminin bankaları aşırı risk almaya teşvik ettiği ve bankaları daha az ihtiyatlı davranmaya davet ettiği doğrultusunda kabul edilmiş yaygın bir görüş vardır. Akademik literatürde bu soru kapsamlı bir şekilde araştırılmıştır ve mevduat sigortası uygulamasının ahlaki tehlikenin bir kaynağı olduğu kabul edilmiş ortak bir görüştür.

Mevduat sigorta sisteminin bankacılık riski üzerine muhtemel etkilerini incelemek için Türkiye’de 2002 – 2017 yılları arasında faaliyet gösteren 13 banka için en küçük kareler yöntemi kullanılmıştır. Bu araştırmanın en büyük bağımsız değişkeni mevduat sigortasıdır, bu sigortalı mevduatın toplam mevduata oranıyla hesaplanmaktadır. Bu araştırmanın amacı mevduat sigortası uygulamasının bir risk faktörü üzerindeki etkilerini bulmaktır. Mevduat sigortasının kredi riski üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Sonuçlar ahlaki tehlike yaklaşımını destekleyerek mevduat sigortasının kredi riskini artırdığına işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle mevduat sigortası miktarı artarsa bankaların risk alım davranışları artar. Mevduat sigortasının maliyeti yüksek olduğunda bunun yüksek kredi büyümesine bağlı olduğunu belirtmiştir (Laeven, 2002).

Sonuç olarak mevduatın koruma kapsamı belirli bir limitle sınırlı olmalıdır. Çünkü mevduat koruma limitinin sınırlı olması finansal sisteme olan güvenin sürdürülmesini sağlamaktadır. Böylelikle finansal istikrar devam eder. Diğer taraftan bankalar aşırı ve gereksiz risk almaz. Aynı zamanda finansal sistemde güven ve istikrarın sağlanabilmesi ve kaynağı bankacılık sektöründen oluşan risklerin önlenmesi, mevduat sigorta kurumu ile birlikte yasal çerçevesi iyi belirlenmiş etkili bir bankacılık denetimi ve gözetimi ile mümkün olmaktadır (Turan, 2020).

Bu sisteminin negatif etkilerinden kurtulmak için düzenleyici kurumların mevduat sigorta sisteminin bankalar üzerinde ahlaki tehlike problemine yol açtığına daha fazla yoğunlaşması gerektiği tavsiye edilmektedir.

KAYNAKLAR

- Acar-Boyacıoğlu, M. (2002). Operasyonel Risk Yönetimi. Bankacılar Dergisi, Sayı:43.
- Akyol, S. (2018). Dünya’da ve Türkiye’de Mevduat Sigortalarının İncelenmesi ve Mukayesesi. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Altınok, T., İlseven, N. (2010). Mevduat Güvencesi ve Türkiye. Maliye ve Finans Yazıları, 1(86): 11-41.
- Anginer, D., Demirguc-Kunt, A., & Zhu, M. (2014). How does deposit insurance affect bank risk? Evidence from the recent crisis. Journal of Banking & finance, 48, 312-321.
- Angkinand, A., & Wihlborg, C. (2010). Deposit insurance coverage, ownership, and banks' risk-taking in emerging markets. Journal of International Money and Finance, 29(2), 252-274.
- Bartholdy, J., Boyle, G. W., & Stover, R. D. (2003). Deposit insurance and the risk premium in bank deposit rates. Journal of banking & finance, 27(4), 699-717.
- Bryant, J. (1980). A model of reserves, bank runs, and deposit insurance. Journal of banking & finance, 4(4), 335-344.
- Buser, S. A., Chen, A. H., & Kane, E. J. (1981). Federal deposit insurance, regulatory policy, and optimal bank capital. The journal of Finance, 36(1), 51-60.
- Cantekin, G. (2011). Mevduat Sigortasının Türkiye’deki Ticari Bankaların Performansı Üzerine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, İzmir Ekonomi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Carapella, F., & Di Giorgio, G. (2004). Deposit insurance, institutions, and bank interest rates. Transition Studies Review, 11(3), 77-92.
- Dağıstan, N. (2003). Finansal Krizler ve Türkiye Örneği: Türk Finansal Sektöründe Yaşanan 2000-2001 Finansal Krizi. Master Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Demirgüç-Kunt, A., & Detragiache, E. (2000). Does deposit insurance increase banking system stability? An empirical investigation. *Journal of monetary economics*, 49(7), 1373-1406.

Diamond, D. W., & Dybvig, P. H. (1983). Bank runs, deposit insurance, and liquidity. *Journal of political economy*, 91(3), 401-419.

Durmuş, S. (2010). Finansl Krizleri Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:5, 31-46.

Enkhbold, E., & Otgonshar, B. (2013). The effect of deposit insurance on risk taking in Asian banks. *Asian Journal of Finance & Accounting*, 5(1), 104-126.

Erdem, Ş. (1997). Mali Piyasalarda Sistem Riski ve Önlemler. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:15, Sayı:2, Ankara.

Erkılıç, S. (2006). Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri. *Uzmanlık Yeterlilik Tezi*, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara.

Gemici, A. (2006). Bankalarda Döviz Riskinden Korunma ve Türkiye’deki Kasım 2000 ve Şubat 2001 Banka Krizlerinin Değerlendirilmesi. *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Gonzalez, F. (2005). Bank regulation and risk-taking incentives: An international comparison of bank risk. *Journal of Banking & Finance*, 29(5), 1153-1184.

Gropp, R., & Vesala, J. (2004). Deposit insurance, moral hazard and market monitoring. *Review of Finance*, 8(4), 571-602.

Güneş, N. (2015). Mevduat Sigortacılığı ve Türkiye Örneği. *Vergi Raporu*, Sayı: 189.

Kansu, A. (2003). Döviz Krizleri: Türkiye 1994 ve 2001 Krizlerinin Döviz Krizi Modelleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karadağ, M. (2015). Sistemik Risk, Sistemik Açıdan Önemli Finansal Kuruluşlar ve Küresel Finansal Kriz. Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Cilt:7, Sayı:13, 293-319.

Kareken, J. H., & Wallace, N. (1978). Deposit insurance and bank regulation: A partial-equilibrium exposition. Journal of Business, 413-438.

Keeley, M. C. (1990). Deposit insurance, risk, and market power in banking. The American Economic Review, 1183-1200.

Laeven, L. (2002). Bank risk and deposit insurance. the world bank economic review, 16(1), 109-137.

Laeven, L., & Levine, R. (2009). Bank governance, regulation and risk taking. Journal of financial economics, 93(2), 259-275.

McCoy, P. A. (2006). The moral hazard implications of deposit insurance: Theory and evidence.

Navruz, B. (2019). Bankacılıkta Sistemik Risk Sorunu ve Pigovian Çözüm Yaklaşımı: Türk Bankacılık Sistemi Açısından Bir değerlendirme. Yayın No:330, İstanbul.

Ng, T. H., Lim, Y. S., & Tan, N. L. (2010). Deposit Insurance and Bank Risks: The Case of Malaysia. European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences, 18(1).

Özkan, Ş. (2006). Etkin Mevduat Sigortacılığı ve Türkiye Uygulaması. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özoğlu, S. (2010). Dünya’da Mevduat Sigorta Sistemleri ve Türkiye İncelemesi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Pennacchi, G. (2006). Deposit insurance, bank regulation, and financial system risks. Journal of Monetary Economics, 53(1), 1-30.

Şen, A. (2015). Asimetrik Bilgi – Finansal Kriz İlişkisi. Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Şentürk, Z. (2007). Mevduat Sigorta Sistemi ve Banka Riskliliğine Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal BilimlerEnstitüsü, İstanbul.

Tobin, J. (1985). Financial innovation and deregulation in perspective (pp. 19-29). Cowles Foundation for Research in Economics at Yale University.

Turan, M. (2020). Bankacılık Sektöründe Riski Önlemede Mevduat Sigortacılığı: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Uygulama. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.

Vardareri, D., DURSUN, G. (2010). Asimetrik Bilgi Çerçevesinde 2008 Küresel Krizinin incelenmesi. The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management, Volume: V SPRING.

Wheelock, D. C., & Wilson, P. W. (1995). Explaining bank failures: Deposit insurance, regulation, and efficiency. The Review of Economics and Statistics, 689-700.